

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., професор
_____ Володимир СИБІРЦЕВ
« ____ » _____ 20 __ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Фінансове забезпечення розвитку територіальних
громад в Україні»

Виконала: здобувач вищої освіти 2 курсу, групи ФС-22М
ОПП «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

_____ **Марухніч Аліна Віталіївна**
« ____ » _____ 202_ р.

Керівник роботи: кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та страхування

_____ **Коцюрба Ольга Юріївна**
« ____ » _____ 202_ р.

Рецензент: кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки, менеджменту та
комерційної діяльності

_____ **Сторожук Оксана Василівна**

*ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування*

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., професор
_____ Володимир СИБІРЦЕВ
« ____ » _____ 20 __ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Фінансове забезпечення розвитку територіальних
громад в Україні»

Виконала: здобувач вищої освіти 2 курсу, групи ФС-22М
ОПП «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

_____ **Марухніч Аліна Віталіївна**
« ____ » _____ 202_ р.

Керівник роботи: кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та страхування

_____ **Коцюрба Ольга Юріївна**
« ____ » _____ 202_ р.

Рецензент: кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки, менеджменту та
комерційної діяльності

_____ **Сторожук Оксана Василівна**

м. Кропивницький
Завідувачу кафедри фінансів, банківської
справи та страхування

Сибірцеву В.В.

здобувача вищої освіти економічного
факультету групи ФС-22М
(ОПП «Фінанси, банківська справа та
страхування спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»)

Марухніч Аліни Віталіївни

ЗАЯВА

Прошу дозволити мені виконати кваліфікаційну роботу за другим (магістерським) рівнем вищої освіти на тему: «Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні».

«___» _____ 20__ р.

_____
(підпис)

Погоджено:

Керівник кваліфікаційної роботи:

_____ канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи
та страхування, **Коцюрба Ольга Юріївна**
(підпис)

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування:

_____ док. екон. наук, професор **Сибірцев Володимир Васильович**
(підпис)

«___» _____ 20__ р.

Центральноукраїнський національний технічний університет
Факультет економічний _____
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування _____
Ступінь вищої освіти магістр _____
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування» _____
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» _____
Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма «Фінанси, банківська справа та страхування» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
Володимир СИБІРЦЕВ

«__» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Марухніч Аліни Віталіївни

(прізвище та ініціали)

1. Тема роботи Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні

(назва)

2. Керівник роботи _____, Коцюрба Ольга Юріївна

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання)

канд. екон. наук, доцент

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи

Метою цієї наукової роботи є дослідження теоретичних засад сутності та форм фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, аналіз практичної реалізації цього процесу та розробка подальших напрямків розширення джерел їх фінансування.

Досягнення поставленої у роботі мети реалізується вирішенням ряду завдань, зокрема:

- обґрунтуванням сутності поняття фінансове забезпечення територіальних громад та формуванням його визначення;
- встановленням форм та джерел фінансового забезпечення й визначенням найбільш прийнятних з них для розвитку територіальних громад;
- здійсненням аналізу сучасного стану фінансового забезпечення територіальних громад в Україні;
- розробкою основних напрямків розширення джерел фінансового забезпечення територіальних громад в Україні.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	<i>Коцюрба О.Ю.</i>		
2	<i>Коцюрба О.Ю.</i>		
3	<i>Коцюрба О.Ю.</i>		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану дослідження	жовтень 2023 р.	
2.	Підбір та вивчення літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи	жовтень 2023 р.	
3.	Підготовка та подання керівнику: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - вступу та висновків	листопад 2023 р. листопад 2023 р. листопад 2023 р. грудень 2023 р.	
4.	Подання робочого варіанту роботи керівнику	грудень 2023 р.	
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	грудень 2023 р.	
6.	Нормо-контроль секретаря ЕК, перевірка на академічну доброчесність	грудень 2023 р. – січень 2024 р.	
7.	Відгук керівника	грудень 2023 р. – січень 2024 р.	
8.	Рецензування роботи. Підготовка документів, що подаються до ЕК (листи, довідки, інформаційний листок, висновок-виписки, опубліковані статті).	грудень 2023 р. – січень 2024 р.	
9.	Подання роботи завідувачу кафедри на допуск до захисту	січень 2024 р.	
10.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень завідувача кафедри.	січень 2024 р.	
11.	Подання роботи та супровідних документів до ЕК	січень 2024 р.	
12.	Захист роботи	січень 2024 р.	

Дата видачі завдання:

«__» _____ 20__ р.

_____
(підпис керівника)

_____
Коцюрба О.Ю.

_____
(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання:

«__» _____ 20__ р.

_____
(підпис здобувача)

_____
Марухніч А.В.

_____
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Марухніч А.В. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота за ступенем вищої освіти «Магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Центральноукраїнський національний технічний університет, Кропивницький, 2023.

У роботі досліджено теоретичні та методичні основи фінансового забезпечення територіальних громад. Поглиблено сутність понять фінансова спроможність територіальної громади та фінансове забезпечення територіальної громади, охарактеризовано елементи системи фінансового забезпечення територіальних громад. Досліджено сутність та принципи фінансування розвитку територіальних громад.

Здійснено оцінку сучасної практики фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад в Україні. Проаналізовано динаміку обсягів та структури доходної та видаткової частин бюджетів територіальних громад, а також розподіл коштів державної фінансової підтримки на розвиток різних їх сфер. Визначено тенденції та проблеми фінансування розвитку Первозванівської об'єднаної територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області.

Запропоновано основні напрямки підвищення фінансової спроможності територіальних громад. Розроблено практичні рекомендації стосовно формування привабливого інвестиційного іміджу громади та залучення інвесторів, створення Центру навчально-інформаційної підтримки службовців територіальних громад, розширення напрямків залучення фінансових ресурсів та впровадження новітніх фінансових інструментів, заснованих на використанні інформаційних технологій.

Ключові слова: територіальна громада, органи місцевого самоврядування, доходи та видатки бюджетів територіальних громад, гранти, міжнародна технічна допомога, краудфандинг, краудінвестинг.

ANNOTATION

Marukhnich A.V. Financial support for the development of territorial communities in Ukraine. – Manuscript.

The Graduate Thesis for the Master's Degree in Higher Education in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". – Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, 2023.

The theoretical and methodical foundations of financial provision of territorial communities were investigated in this work. The essence of the following concepts: the financial capacity of a territorial community and the financial support of a territorial community was deepened, the elements of the financial system of territorial communities were described. The essence and principles of financing of the development of territorial communities were investigated.

The current practice of financial support of joint territorial communities in Ukraine was evaluated. The dynamics of the volume and structure of the revenue and expenditure parts of the budgets of territorial communities as well as the distribution of state financial support for the development of their various spheres were analyzed. The tendencies and problems of financing of development of the Pervozvanivska joint territorial community of Kropyvnytskyi district of Kirovohrad region were determined.

The main directions of increasing the financial capacity of territorial communities were proposed. The practical recommendations regarding the formation of an attractive investment image of the community and the attraction of investors, the creation of a Center for educational and informational support for employees of territorial communities, the expansion of directions for attracting financial resources and the introduction of the latest financial tools based on the use of information technologies were developed.

Key words: territorial community, local governments, revenues and expenditures of territorial communities' budgets, grants, international technical assistance, crowdfunding, crowdfinancing.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	
1.1. Сутність територіальної громади та її фінансової спроможності.....	
1.2. Фінансове забезпечення розвитку територіальної громади: сутність та принципи.....	
1.3. Характеристика основних елементів системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади.....	
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	
2.1. Сучасна практика фінансового забезпечення територіальних громад в Україні.....	
2.2. Соціально-економічна характеристика Первозванівської сільської територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області.....	
2.3. Аналіз фінансування розвитку Первозванівської сільської територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області.....	
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	
3.1. Основні напрямки підвищення фінансової спроможності територіальних громад.....	
3.2. Удосконалення організаційної та інвестиційної складових фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність теми. Залучення України до євроінтеграційних процесів вимагає покращення якості формування ефективного місцевого самоврядування в результаті проведення територіальної та бюджетної децентралізації. Утворення об'єднаних територіальних громад дало можливість кожній адміністративно-територіальній одиниці самостійно формувати фінансові ресурси та використовувати їх на проекти розвитку регіону, що є позитивним аспектом таких реформ. Формування невеликих за розміром територіальних громад та обмеженість їх фінансових ресурсів стало причиною неспроможності громад виконувати завдання життєзабезпечення мешканців. Виявилось, що досить часто певні громади, особливо невеликих населених пунктів, не мають можливості забезпечити самі елементарні потреби життєдіяльності громадян.

В сучасних умовах для повноцінного залучення територіальних громад до процесів соціально-економічного розвитку України першочерговим завданням здійснення реформи адміністративно-територіального устрою держави та її фінансів визначено формування ефективних механізмів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку територіальних громад та рівень їх фінансового забезпечення й фінансової спроможності досліджували багато науковців та економістів-практиків. Серед них можна виділити І.В. Абрамову, М.А. Коваленко, Т.О. Мацієвич, А.О. Пелехатого, І.З. Сторонянську, Л.В. Сухарську, Г.М. Швороб та інші. Вони обґрунтовували зміст та форми фінансового забезпечення ОТГ, розробляли механізми фінансового забезпечення їх розвитку, визначали стан і особливості фінансування розвитку ОТГ в сучасних умовах на основі встановлення відповідних факторних залежностей, пропонували власні підходи до удосконалення фінансового забезпечення їх розвитку.

Не зважаючи на те, що в науковій літературі значна увага приділялась посиленню децентралізації управління фінансовими ресурсами держави, пошуку

додаткових та альтернативних джерел місцевих бюджетів, більш повному і самостійному фінансовому забезпеченню розвитку територій, однак сучасні умови розвитку економіки вимагають постійного пошуку ефективних інструментів фінансового забезпечення територіальних громад.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї наукової роботи є дослідження теоретичних засад сутності та форм фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, аналіз практичної реалізації цього процесу та розробка подальших напрямків розширення джерел їх фінансування.

Досягнення поставленої у роботі мети реалізується вирішенням ряду завдань, зокрема:

- обґрунтуванням сутності поняття фінансове забезпечення територіальних громад та формуванням його визначення;
- встановленням форм та джерел фінансового забезпечення й визначенням найбільш прийнятних з них для розвитку територіальних громад;
- здійсненням аналізу сучасного стану фінансового забезпечення територіальних громад в Україні;
- розробкою основних напрямків розширення джерел фінансового забезпечення територіальних громад в Україні.

Об'єктом дослідження виступає процес фінансового забезпечення територіальних громад.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, науково-методичних та практичних аспектів фінансового забезпечення територіальних громад та управління їх соціально-економічним розвитком.

Методи дослідження. Відповідно до окреслених завдань у роботі використовувались наступні методи наукових досліджень: аналізу та синтезу; наукової абстракції, яка застосовувалась для уточнення категоріально-понятійного апарату; порівняльного і статистичного аналізу; логічного узагальнення та групування; графічного методу, що знадобився при визначенні тенденцій формування та використання доходів та видатків місцевих бюджетів.

Інформаційна база дослідження визначалась: законами України, указами

Президента України, Бюджетним кодексом України, нормативними актами Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, статистичними даними Державної служби статистики України, результатами наукових досліджень з питань формування та реалізації фінансової політики, звітними даними фінансового відділу Первозванівської сільської ради Кропивницького району Кіровоградської області.

Наукова цінність одержаних результатів полягає в тому, що з метою підвищення ефективності функціонування територіальних громад було удосконалено теоретико-практичні засади фінансового забезпечення їх розвитку. Зокрема подальшого розвитку набуло визначення категорій фінансове забезпечення територіальних громад та фінансова спроможність територіальних громад, а також рекомендації щодо розширення джерел фінансування територіальних громад в Україні, формування фондів розвитку територіальних громад та використання новітніх фінансових інструментів із застосуванням інформаційних технологій.

Практичне значення одержаних результатів обумовлене тим, що викладені в кваліфікаційній роботі основні напрацювання та пропозиції, можуть бути використані органами влади та управління всіх рівнів й сприятимуть покращенню фінансового забезпечення територіальних громад.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення та результати кваліфікаційної роботи були об'єктом обговорення на VI Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні проблеми економічної теорії, маркетингу та моделювання соціально-економічних систем» (м.Кропивницький, 27-28 квітня 2023 року) та VI Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України», (м. Кропивницький, 7-8 грудня 2023 року).

Публікації. За результатами проведеного наукового дослідження опубліковано тези у співавторстві на теми: «FINANCIAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE» та «THE ROLE OF THE CREATIVE ECONOMY IN FILLING LOCAL BUDGETS».

Структура та обсяг магістерської дипломної роботи. Структура кваліфікаційної роботи містить зміст, вступ, основну частину з 3-х розділів, висновки, список використаних джерел та додатки. Обсяг роботи 73 сторінки, має у складі 4 таблиці, 9 рисунків, 9 додатків. Список літератури становить 92 використаних джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність територіальної громади та її фінансової спроможності

В ринкових умовах громада є рушійною силою соціально-економічного розвитку держави.

Територіальна громада має різнопланову правову природу, оскільки вона з одного боку є носієм публічної влади, що діє в законодавчих межах, представляє інтереси громадян, які уповноважили відповідні органи місцевого самоврядування на вирішення питань, а з іншого боку – вона є юридичною особою публічного права, що повинна бути наділена широкими можливостями для задоволення потреб та інтересів населення певної території [37].

Варто відмітити, що вітчизняні науковці, визначаючи поняття «територіальна громада» виділяють характеристики її територіальної єдності, спільності інтересів, соціальної взаємодії у вирішенні проблемних питань, самоідентифікації кожного мешканця з громадою тощо.

Р.І. Щур розглядає територіальну громаду з позиції фінансового потенціалу і зауважує, що: «територіальна громада - це процес інституційних перетворень, який здатен створити нову суспільну модель розвитку території, наділивши її автономією, при цьому сформувавши основу за рахунок дотацій, субвенцій для забезпечення старту та розбудови власного соціально-економічного потенціалу» [89].

Є.Ю. Стрижак, визначаючи сутність територіальної громади, робить акцент на понятті «об'єднана». Нею в основу дефініції ОТГ закладено два напрямки: за територіальною та фінансовою приналежністю, тобто окремі села, селища, міста, які межують територіально, об'єднують свої зусилля та ресурси з метою розвитку власної громади у визначених територіальних

межах з використанням наявних фінансових ресурсів та інших засобів [78].

О.Г. Остапенко та Т.М. Барановська територіальну громаду вважають первинною ланкою місцевого самоврядування, яка в процесі свого функціонування та розвитку вирішує питання локально-комплексного характеру, оскільки вони стосуються різнопланових інтересів її мешканців: в економіці, освіті, охороні здоров'я, громадському порядку та ін. [54].

Н.І. Руда визначає територіальну громаду як: «визнана законом група людей, яка володіє правом на місцеве самоврядування і виражає свою волю в самостійному вирішенні місцевих справ, єдиному зверненні до державних органів і посадових осіб місцевого самоврядування» [70, с. 203]. У даному трактуванні вона визнає першочерговість для жителів місцевого осередку правового підходу. Юридично-правовий характер уможливорює активну участь у реалізації питань локального значення, розробці стратегій та програм розвитку громади.

В.І. Кравченко вважає, що територіальна громада - це: «сукупність громадян України, що спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус» [35, с. 75].

Нормативно-правовими актами, де наведено визначення територіальної громади, є Конституція України [33], Цивільний кодекс України [83], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [66].

Ми ж в даному дослідженні вважаємо за доцільне дотримуватися нормативного визначення змісту територіальної громади, що наведене у Законі України «Про місцеве самоврядування» Отже, «територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [66].

Ми підтримуємо бачення колективу авторів під керівництвом Д. Барнса, що категорію «територіальна громада» можна одночасно наділяти

визначеннями, що не суперечать одне одному (додаток А).

О.Ю. Мороз вважає, що ознаки територіальної громади визначаються:

- єдиною для представників громади територією існування (місцем проживання, забезпеченням роботою, володінням нерухомим майном);
- спільною комунальною власністю;
- сплатою комунальних платежів та податків;
- сприйняттям себе кожним членом громади частиною цієї спільноти;
- спільними інтересами у вирішенні питань життєдіяльності;
- соціальною взаємодією в процесі реалізації цих інтересів [50].

Забезпечити ефективне використання фінансового потенціалу та мати високий рівень фінансової незалежності бюджетів місцевого самоврядування можуть лише економічно розвинені громади. З огляду на це, територіальні громади можна класифікувати залежно від рівня економічного розвитку та стану фінансового забезпечення (додаток Б).

Нагальним питанням у регіональному розвитку є утворення територіальних громад з достатнім обсягом фінансових ресурсів, тобто таких, що є фінансово спроможними. Оскільки наявність таких громад визначає самостійність органів місцевої влади, спонукає бізнес до активної діяльності, сприяє розвитку інфраструктури, вирішенню проблем благоустрою та підвищенню якості життя місцевого населення.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» дається визначення поняття: «спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [64].

Сьогодення характеризується відсутністю у наукових дослідженнях

визначення категорії «фінансова спроможність громади», хоча це поняття в науковій літературі використовується. Тому розглянемо як визначали різні вчені зміст фінансової спроможності регіону як соціально-економічної системи, оскільки він має із системою територіальної громади багато спільних рис.

М.І. Карлін так визначав це поняття: «це фінансова здатність регіону задовольняти основні соціально-економічні потреби жителів регіону та забезпечувати фінансування загальнодержавних функцій, пропорційно фінансовим можливостям регіону» [28, с. 24]. Однак ми не погоджуємось з його диференціацією фінансової спроможності регіону на реальну і потенційну, яка під впливом тіньової економіки вища за реальну, оскільки сутність спроможності полягає саме у можливості та потенціалі громади направляти фінансові ресурси на задоволення необхідних потреб, і тіньові фінанси в цьому процесі також беруть участь.

С.Я. Кондратюк дає визначення фінансовій спроможності як категорії, «що відображає на певний момент стан фінансових ресурсів у регіоні, кругообіг капіталу і ресурсну здатність регіону до висхідного економічного розвитку» [32, с. 134, 137]. На його думку, в це поняття включаються: інвестиційна, боргова, кредитна, бюджетна спроможність (податко-, позико-, та видаткоспроможність). Ми погоджуємось з певною логічністю даного судження, разом з тим вважаємо, що варто враховувати й такі важливі складові фінансової спроможності, як купівельну спроможність населення, яка може спонукати місцевий бізнес до розвитку; платоспроможність самого бізнесу, яка означає стабільність і перспективність його діяльності в регіоні.

Варта уваги спільна думка колективу авторів на чолі з М.А. Коваленко, які фінансову спроможність регіону розглядають з позиції впливу на неї економічного розвитку: «Фінансова спроможність регіону передбачає його здатність забезпечувати гідні умови для розвитку, яка базується на можливості суб'єктів регіональних відносин спільно формувати і реалізовувати фінансову стратегію забезпечення сталого регіонального

розвитку, залучати до цього процесу наявні та потенційні фінансові ресурси регіону в даному періоді для фінансування економічних, соціальних і екологічних програм розвитку, встановлювати максимальні та раціональні напрямки їх розподілу та використання» [30, с. 150].

І.М. Камінська, використовує три підходи до визначення змісту фінансової спроможності регіону, за якими вона трактується як: «достатність фінансового потенціалу, результативність використання фінансових ресурсів і як фінансова можливість самостійно забезпечувати соціально-економічний розвиток» [26, с. 6]. Таким чином, вона дає наступне визначення поняття фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону: «здатність протистояти дестабілізаторам розвитку на основі забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів (як фінансова достатність), їх оптимального розподілу та ефективного використання (як фінансова дієздатність), за умови дотримання такої структури джерел фінансування, яка гарантуватиме стабільний розвиток регіону протягом тривалого періоду часу (як фінансова стійкість)» [26, с. 3].

Отже, широке розуміння фінансової спроможності територіальної громади передбачає її розгляд як комплексного показника, що включає бюджетну спроможність самої громади, фінансову спроможність домогосподарств регіону та фінансову спроможність суб'єктів господарювання, що функціонують на її території.

Сутність бюджетної спроможності полягає у здатності громади фінансувати реалізацію ключових повноважень органів місцевої влади базового рівня за рахунок її бюджетних коштів. До таких повноважень віднесено: забезпечувати місцевий економічний розвиток (залучати інвестиції, розвивати підприємництво); розвивати місцеву інфраструктуру, зокрема дороги, мережі водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційні мережі, об'єкти соціально-культурного призначення; планувати розвиток території громади; вирішувати питання забудови території (відводити земельні ділянки, надавати дозволи на

будівництво, приймати в експлуатацію будівлі); налагоджувати благоустрій території; надавати житлово-комунальні послуги; організовувати пасажирські перевезення на території громади; утримувати вулиці і дороги у населених пунктах; забезпечувати громадську та пожежну безпеку; управляти закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти; надавати послуги швидкої медичної допомоги, забезпечувати первинний рівень охорони здоров'я та профілактику хвороб; утримувати та організовувати роботу будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків; забезпечувати надання послуг соціальними та адміністративними територіальними центрами.

Фінансова спроможність домогосподарств - це їх здатність до забезпечення фінансування фізіологічних потреб та потреб самовираження та самореалізації усіх його членів. Фінансову спроможність суб'єктів господарювання формує їх стабільний фінансовий стан і здатність до сталого економічного розвитку.

Таким чином, поняття фінансової спроможності територіальної громади передбачає можливість забезпечення нею належного рівня задоволення потреб її членів, здатність вирішення всього комплексу своїх соціальних та економічних проблем як за рахунок акумульованих безпосередньо в бюджеті громади доходів, так і за рахунок надходжень грошових коштів суб'єктів господарювання і домогосподарств на території громади, які потенційно можуть бути спрямовані на різні цілі соціально-економічного розвитку громади в цілому, її населення та бізнесу, що функціонує на її території.

У Методиці формування спроможних територіальних громад мова йде про фінансове забезпечення відповідних адміністративно-територіальних одиниць [64]. Зокрема, створення Паспорту спроможної територіальної громади передбачає визначення розрахункових обсягів її доходів, у тому числі сформованих відповідно до ст. 64 Бюджетного кодексу України бюджету розвитку, базової та реверсної дотацій. Тобто перш за все йдеться про доходи бюджету громади, які спрямовуються нею на реалізацію основних

повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня, передбачених Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [67].

У підсумку можна визначити територіальну громаду як природно сформовану спільність людей, що проживають, працюють або розпоряджаються наявним на певній території, обмеженій одним чи декількома населеними пунктами з єдиним адміністративним центром, майном і яка характеризується стійкими зв'язками та здатністю забезпечувати спільні інтереси стосовно власного життєзабезпечення, адміністративного, соціально-економічного та культурного розвитку, має виборні представницькі органи місцевого самоврядування, а також володіє комунальним майном.

1.2. Фінансове забезпечення розвитку територіальної громади: сутність та принципи

Суб'єкти фінансових відносин формують та реалізують свою головну стратегію діяльності за допомогою такої складової як фінансове забезпечення. В процесі функціонування суб'єктів, на механізм прийняття та подальшу реалізацію ними управлінських рішень впливають обсяги такого фінансового забезпечення, його форми, їх пріоритетність та співвідношення між цими формами. Оскільки фінансове забезпечення являється важливим методом фінансового впливу на розвиток суспільства та економіки, у додатку В наведемо визначення деяких авторів щодо його сутності.

Спільною для авторів є думка, що при використанні фінансового забезпечення у практичній діяльності суб'єктів обов'язково необхідно поєднувати та використовувати у оптимальному співвідношенні різні форми і методи цього інструменту фінансового впливу на власний розвиток.

Використовуючи наведені підходи, що трактують сутність фінансового

забезпечення, та з урахуванням особливостей діяльності органів місцевого самоврядування, можна сформулювати термін «фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування» у розумінні сукупності джерел і форм акумулювання грошових фондів, що необхідні органам місцевого самоврядування для реалізації повноважень, та їх ефективного використання.

Практична реалізація будь-яких питань, що відносяться до компетенції територіальних громад, знаходиться у прямій залежності від їх фінансового забезпечення. У Конституції України задекларовано, що: «матеріальною і фінансовою основами місцевого самоврядування виступає рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласних рад. Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування» [33].

Бюджетний кодекс України визначає, що: «бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад» [4]. Податковий кодекс встановлює перелік податків та зборів для органів місцевого самоврядування, а також правові основи їх справляння та зарахування до конкретного місцевого бюджету [62]. Основні засади бюджетної політики на місцевому рівні прописано у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [66].

Однак, не зважаючи на те, що правова основа фінансового забезпечення територіальних громад сформована, фінансові можливості їх розвитку та

діяльності залишаються вкрай слабкими. Тому в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [67] і Законі України «Про добровільне об'єднання громад» [65] закладені нові засади територіальної організації влади, що передбачають добровільне об'єднання територіальних громад, та суттєво розширені джерела фінансового забезпечення громад. Фінансовим стимулом об'єднання громад є переведення їх бюджетів на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, розширення джерел формування доходів місцевих бюджетів, делегування певних видаткових повноважень місцевим органам влади з передачею відповідних фінансових ресурсів, встановлення нових видів міжбюджетних трансфертів та ін. Очікується, що в результаті такого добровільного об'єднання сформуються спроможні територіальні громади, органи місцевого самоврядування яких самостійно зможуть забезпечувати необхідну кількість та якість надання послуг населенню таких громад в освітній, культурній, медичній, соціальній, житлово-комунальній сферах, з використанням кадрового потенціалу, фінансових ресурсів та розвинутої інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. До того ж, у Бюджетному кодексі України встановлена можливість об'єднаних територіальних громад до подачі заявок на отримання фінансування власних інвестиційних проектів регіонального розвитку з Державного фонду регіонального розвитку.

Змушені констатувати, що у наукових колах точаться дискусії стосовно змісту та форм фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад, які до цих пір не привели до спільної думки. До прикладу, А. Кулай наполягає, що базовим елементом системи фінансового забезпечення територіальних громад мають бути доходи бюджетів місцевого самоврядування [41, с. 43]. А от В. Дем'яненко переконує, що фінансова база, тобто місцевий бюджет, органів місцевого самоврядування повинна бути сформована з урахуванням принципу самофінансування, що передбачає максимальне використання податкового потенціалу муніципального територіально-економічного

комплексу, тобто бути самодостатньою [15, с. 115].

В.П. Косаріна зазначає, що: «Фінансові ресурси місцевого самоврядування – це створені в результаті розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту грошові доходи, грошові нагромадження і резерви грошових коштів (частина яких концентрується у відповідних фондах), необхідні органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій і завдань з метою забезпечення соціально-економічного функціонування та розвитку територіальної громади і задоволення їх спільних інтересів» [34].

На думку М.А. Коваленко, Г.М. Швороб, Т.О. Мацієвич: «фінансові ресурси територіальної громади – це сукупність фінансових фондів, що беруть участь у забезпеченні діяльності громади, це сума фінансових ресурсів, представлених коштами місцевого бюджету, фінансових фондів територіальної громади, фінансових ресурсів місцевих суб'єктів господарювання та домогосподарств» [29, с. 28]. Вони солідарні з Н. Колесниковою у думці про те, що фінансові ресурси територіальних громад повинні складатися з: власних коштів суб'єктів господарювання, що функціонують у виробничій та невиробничій сферах громади; коштів регіональних кредитно-фінансових установ та їх філій; коштів некомерційних громадських організацій та фондів, що діють на території регіону; коштів та поточних грошових надходжень і накопичень в різних формах населення громади; коштів місцевого бюджету.

І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий притримуються думки, що фінансова забезпеченість територіальної громади - це баланс між її потребами та можливостями, який забезпечується, перш за все, наявними відповідними фінансовими ресурсами та віддзеркалює спроможність місцевих органів влади виконувати визначені та покладені законодавством на них завдання. [75].

Використовуючи теоретичні основи міжбюджетних відносин, Л.І. Карамушка пропонує фінансове забезпечення територіальних громад розглядати як їх складову, яка «полягає у використанні сукупності

інституційних засад формування місцевих бюджетів із врахуванням ступеня збалансованості фінансово-економічних відносин» [27]. Дослідник вважає, що місцеві бюджети повинні фінансувати суспільні потреби згідно повноважень певних територіальних громад, тому для цього необхідно ефективно планувати та раціонально використовувати бюджетні кошти. Оскільки основою бюджетного устрою є бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є підвищення фінансової самостійності територіальних громад. Важливим є підвищення інвестиційних можливостей місцевих бюджетів за рахунок збільшення частки бюджету розвитку у загальних видатках, що в результаті створить можливості для розбудови соціальної сфери та інноваційного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Ми погоджуємося з думкою О. Крайник та О. Федорчак, які зазначають, що: «особливу роль у вирішенні питання фінансового забезпечення розвитку окремої території, в управлінні місцевими фінансами відіграє здатність використання особливостей окремої території, пошуку різноманітних джерел фінансових ресурсів, їхньої акумуляції, ефективності застосування та розподілу, створення умов для ефективної реалізації економічних планів та проєктів, вирішення соціальних програм на місцевому рівні» [38].

Слушною є думка І.В. Абрамової, яка вважає, що фінансове забезпечення територіальних громад – це діяльність, спрямована на формування, розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення інтересів та життєвих потреб громадян відповідної території. Основною формою такого забезпечення є бюджетне фінансування, якість якого визначає рівень економічного та соціального розвитку громад [1, с. 14]. Однак через недосконале бюджетне фінансування територіальних громад існує потреба розробки більш дієвої його форми, що покликана забезпечити спроможність місцевого самоврядування самостійно, за рахунок власних ресурсів, фінансувати необхідні видатки місцевого значення. Перш за все, це наділення територіальних громад більшими ресурсами та створення умов для мобілізації їхніх внутрішніх резервів.

Л.В. Сухарська вважає, що: «фінансове забезпечення розвитку територіальної громади – це процес цілеспрямованого впливу всіх суб'єктів, з якими взаємодіє територіальна громада, на задоволення її потреб та інтересів шляхом формування та використання фінансових ресурсів» [79], а систему фінансового забезпечення розвитку територіальних громад розуміє як: «сукупність взаємопов'язаних елементів, необхідних для формування та використання фінансових ресурсів у процесі забезпечення розвитку територіальної громади» [79].

Основні аспекти реалізації процесів щодо акумуляції та розподілу фінансових ресурсів в межах окресленої системи, що мають прямий чи опосередкований вплив на усіх суб'єктів системи визначають принципи фінансового забезпечення розвитку ТГ. З поміж них виділяються основні:

- принцип компліментарності – це рівномірне розподілення фінансових ресурсів між усіма рівнями влади;
- принцип субсидіарності передбачає, що ті фінансові питання, які можна вирішити на місцевому рівні, не потребують зусиль державної влади;
- принцип демократії полягає в участі громадян у процесах фінансового забезпечення шляхом впливу на прийняття рішень та подання запитів на звіти про витрачання коштів громади;
- принцип департаментизації — це паритетний розподіл фінансових ресурсів за сферами діяльності і територіальними одиницями шляхом поєднання територіальної і галузевої структури фінансового забезпечення .

Вказані основні принципи виступають узагальненими орієнтирами для розробки більш складної системи принципів фінансового забезпечення розвитку ТГ, що повинні включати особливості складання місцевих бюджетів з урахуванням їх взаємодії з бюджетами інших рівнів; особливості формування фінансових ресурсів з використанням іпотечних механізмів, а також особливості здійснення управління діяльністю місцевої громади.

1.3. Характеристика основних елементів системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади

Сучасні умови особливо гостро актуалізують проблеми, що стоять перед територіальними громадами з утримання органів місцевого самоврядування, фінансування об'єктів соціальної інфраструктури, житлово-комунального господарства, програм місцевого розвитку тощо. Щоб розв'язати ці проблеми необхідно знати про елементи системи фінансового забезпечення розвитку ТГ. Без цих знань підвищується ризик прийняття хибних управлінських рішень, у тому числі й тих, що стосуються активної діяльності органів управління громадами з приводу належного фінансового забезпечення розвитку цих громад.

При визначенні складових системи фінансового забезпечення розвитку ТГ обов'язково наявна цільова, функціональна, суб'єктна та інші характеристики соціально-економічних систем. Враховуючи це доцільно виділити наявність мети цієї системи, принципів, об'єктів, суб'єктів та їх функцій, нормативно-правового й іншого забезпечення, інструментів та джерел фінансування.

Загальна мета системи фінансового забезпечення розвитку ТГ полягає у забезпеченні соціально-економічного розвитку, підвищенні самодостатності територіальної громади й задоволенні необхідних потреб та інтересів її громадян.

Досягти даної мети можливо, якщо реалізувати такі завдання: сформувати власну матеріально-фінансову базу, розширювати джерела надходжень фінансових коштів до місцевого бюджету, створювати спеціальні позабюджетні фонди для розвитку розташованих на території громади об'єктів, налагоджувати взаємовигідну взаємодію суб'єктів громади в процесі фінансового забезпечення потреб її розвитку та формувати ефективний комплексний механізм фінансового забезпечення розвитку ТГ.

При реалізації фінансового забезпечення розвитку ТГ здійснюється

головна функція – безпосереднє забезпечення життєдіяльності територіальної громади, а також такі ключові функції цієї системи: інституційна – передбачає підтримку системного розвитку місцевого самоврядування та зміцнення його фінансових основ; організаційна – створення умов для ефективного управління, кооперації і співробітництва в процесі забезпечення мешканців громади місцевими суспільними благами; регулююча - регламентація використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів на правових засадах; розподільча - розподіл коштів за цільовим призначенням; контролююча - контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів громади; стимулююча - створення умов, які сприяють зацікавленості у збільшенні обсягів фінансового забезпечення.

Якщо суб'єкти фінансових відносин конкретної територіальної громади будуть дотримуватись певних принципів, то ефективність фінансового забезпечення розвитку територіальної громади підвищиться. Це такі: принцип прозорості та гласності у процесі створення й функціонування системи фінансового забезпечення розвитку ТГ; достовірності даних про наявні фінансові ресурси територіальної громади; ефективне, економне та цільове використання коштів; конструктивна взаємодія усіх, хто своїми фінансовими ресурсами впливає на розвиток територіальної громади; функціонування фінансового забезпечення розвитку ТГ як єдності системи.

Варто зазначити про важливість нормативно-правового забезпечення фінансового забезпечення розвитку ТГ, яке представлене: Конституцією України, Європейською хартією місцевого самоврядування, законами України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, кодексами України (Господарським, Бюджетним, Податковим, Цивільним, Кримінальним, Земельним), наказами міністерств, рішеннями міських, сільських і селищних рад тощо.

Реалізація фінансового забезпечення розвитку ТГ забезпечується конкретними суб'єктами фінансових відносин різних рівнів і сфер, які

керуються чинниками політичного, економічного і гуманітарного характеру. Це: органи законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування; суб'єкти підприємницької діяльності та домогосподарства; громадські об'єднання та вітчизняні й міжнародні грантові організації.

Верховна Рада України в особі Комітету з питань бюджету визначає основні напрямки бюджетної політики (бюджетна декларація) на наступний бюджетний період, розглядає проект закону про Державний бюджет України, приймає і вносить зміни до нього, здійснює контроль за його виконанням заслуховуючи та затверджуючи річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України.

Органи виконавчої влади України, що представлені Кабінетом Міністрів України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади; місцевими органами виконавчої влади, здійснюють усю підготовчу роботу, пов'язану зі складанням проектів бюджетів, підготовкою необхідних документів й матеріалів до проектів бюджетів, забезпеченням виконання бюджетів, здійсненням контроль за їх виконанням, поданням звітів про виконання бюджетів та ін.

Органи місцевого самоврядування в процесі фінансового забезпечення розвитку ТГ здійснюють заходи, спрямовані на формування та ефективне використання фінансових ресурсів, що необхідні для задоволення місцевих потреб. Вони насамперед збільшують дохідну частину місцевих бюджетів, забезпечують своєчасне та достатнє фінансування важливих для територіальної громади місцевих послуг, координують фінансові відносини що стосуються розвитку територіальних громад та покращення добробуту населення.

Участь суб'єктів господарювання у фінансовому забезпеченні розвитку ТГ має поліаспектний характер та особливе значення. Її ключовою ціллю є мобілізація фінансових ресурсів для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку громади, оскільки вони мають у своєму розпорядженні переважну частку суспільних фінансових ресурсів й, до того ж, не мають

безпосереднього підпорядкування органам державної та місцевої влади. В ринкових умовах органи місцевого самоврядування, що наділені законодавчо закріпленими функціями управління, використовуючи певні регуляторні норми та організаційні заходи, сприяють цільовому спрямуванню ресурсів підприємств, установ, організацій та громадян на фінансове забезпечення розвитку ТГ.

Взаємовідносини органів місцевого самоврядування відповідних територіальних громад та підприємств, установ і організацій некомунальної власності, здебільшого мають податковий та договірний характер [30, с. 54–55].

Головне призначення місцевих громадських об'єднань – справляння відчутного впливу на муніципальні управлінські структури під час представлення економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів мешканців громади, захисті їх законних прав і свобод. У них є зацікавленість налагодження партнерських відносин щодо фінансового забезпечення розвитку ТГ з усіма суб'єктами їх співпраці, спонсорами та широким громадським загалом. Вони здійснюють надання технічної, організаційної, фінансової підтримки й діляться знаннями, уміннями й навичками, яких бракує громаді в процесі фінансового забезпечення її розвитку.

Важливе значення у забезпеченні життєдіяльності територіальної громади в сучасних умовах відіграють вітчизняні та міжнародні донорські організації. Вони об'єднують та активізують мешканців громади до вирішення проблемних питань та є стимулятором для органів місцевого самоврядування у розв'язанні питань фінансового забезпечення розвитку ТГ.

Чинне законодавство регулює процес формування прибутків територіальної громади. У їх формуванні надзвичайно важливе значення мають надходження від фізичних осіб та домогосподарств. Найбільшу питому вагу податкових надходжень місцевих бюджетів становить податок на доходи фізичних осіб. Він надходить як частка від грошових фондів, які формуються

у мешканців територіальної громади з доходів, отриманих в результаті трудової, господарської та інших видів діяльності. Ключовою ціллю фінансів цієї сфери є створення доходної частини сімейних бюджетів або бюджетів окремих мешканців і витрачання цих коштів на поточне споживання та накопичення. Заощадження населення вимірюється тією частиною доходу домогосподарств, яка не використана на придбання товарів і послуг, а також на сплату податків. Ці накопичення можуть інвестуватися мешканцями громади в різні види дохідних фінансових інструментів щодо фінансового забезпечення розвитку громади [29].

Акумуляція фінансових ресурсів усіма зазначеними вище суб'єктами здійснюється з метою розвитку різних об'єктів, що знаходяться на території громади. Це, в першу чергу, соціальна сфера (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист населення, культура та мистецтво, фізична культура і спорт), житлово-комунальне господарство й побутове обслуговування населення), транспортна та інженерно-технічна інфраструктура, заходи підтримки підприємництва та охорони навколишнього природного середовища і т. ін.

Науково-практичні питання визначення та обґрунтування джерел фінансового забезпечення місцевого самоврядування завжди перебувають у полі зору науковців та практиків.

Фінансувати потреби територіальних громад можуть різні економічні агенти, серед них: місцеві та центральні органи влади, приватні суб'єкти господарювання, фінансові установи та неурядові організації, а також іноземні держави та міжнародні фінансові організації. Класифікація фінансових ресурсів для цього відбувається за різними критеріями. Це: економічний зміст, територіальне походження, спосіб залучення, регулярність використання [2, с. 45].

Критерії класифікації джерел фінансування розвитку територіальних громад наступні:

- за походженням: внутрішні (доходи місцевого бюджету, позабюджетні

ресурси місцевого самоврядування, кошти підприємств комунальної форми власності); зовнішні (офіційні трансферти, інвестиції, кошти благодійної допомоги);

- за регулярністю використання: регулярні (податкові надходження, орендні та лізингові платежі); нерегулярні (кошти міжнародної технічної допомоги, гранти, кредитні ресурси); разові (надходження від продажу та приватизації комунального майна);

- за формою джерела фінансування: бюджетні; інвестиційні; кредитні; грантові [79].

Механізми фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, які наведені в додатку Г, залежать від джерел їх фінансування.

Нормативно-правове забезпечення функціонування територіальних громад зазнало змін, в результаті яких з'явилися стимули до об'єднання громад, посилення фінансової спроможності з використанням різних соціально-правових й фінансово-економічних механізмів, самостійного вирішення питань місцевого значення. Так, у Бюджетному кодексі України задекларовано, що бюджети об'єднаних територіальних громад переходять на прямі міжбюджетні відносини з Держбюджетом, хоча до цього вони відбувалися лише через районні бюджети, а також суттєво розширено джерела формування доходів громад (додаток Д). Розширити доходи об'єднаних територіальних громад законодавством запропоновано за рахунок цільових та добровільних внесків підприємств, установ, організацій і громадян до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища; надходження з інших цільових фондів [4].

До того ж, ст. 10 Закону України “Про добровільне об'єднання територіальних громад” введено здійснення державою фінансової підтримки територіальних громад сіл, селищ, міст у разі їх добровільного об'єднання шляхом надання такій об'єднаній громаді субвенцій з Держбюджету на формування відповідної інфраструктури громади згідно з планом її соціально-економічного розвитку. Розподіл загального обсягу такої

підтримки між бюджетами ОТГ здійснюється пропорційно до площі ОТГ та чисельності сільського населення у ній з рівною вагою обох цих факторів [65]. Тобто, для розподілу такої субвенції з Держбюджету використовується чітка формула і ця фінансова допомога спрямована на підсилення економічної спроможності громади та стимулювання її територіальної згуртованості. Вона повинна використовуватись для того, щоб:

- підвищувати якість адміністративних послуг: створювати центри надання адміністративних послуг, сучасні системи організації управління громадою – комунікаційні мережі, бази даних;
- реконструйовувати, переобладнувати, перепрофільовувати будівлі бюджетних установ, щоб використовувати чи адаптовувати їх до нових повноважень та потреб і обов'язково застосовувати при цьому енергозберігаючі технології;
- створювати об'єкти інфраструктури комунальної форми власності, які підвищують доступність об'єктів та установ, у яких надаються адміністративні, соціальні та інші послуги жителям об'єднаної територіальної громади (дороги, мости, переходи);
- закуповувати транспортні засоби для підвезення дітей до навчальних закладів та спецтехніку для комунальних підприємств;
- будувати водогони, системи водовідведення, збирати та утилізувати тверді побутові відходи тощо;
- фінансувати інші важливі для посилення економічної спроможності та забезпечення територіальної згуртованості громади об'єкти.

Основним аспектом самодостатності територіальної громади є саме її фінансова самодостатність. Достатній обсяг наявних фінансових ресурсів у територіальної громади створює більші можливості вирішення поточних проблем мешканців цієї громади, а також забезпечує надання їм послуг вищої якості. Складовою ж фінансової самодостатності територіальної громади є бюджетна самодостатність, оскільки ключовим інструментом самостійного

вирішення територіальною громадою питань місцевого характеру є її бюджет., за рахунок якого фінансуються заклади освіти та охорони здоров'я, видатки на соціальний захист, засоби масової інформації та ін. Враховуючи це, можна стверджувати, що ступінь наповненості бюджету фінансовими ресурсами визначає рівень фінансової самодостатності територіальної громади, що безпосередньо впливає на якість і повноту надання послуг населенню та на розвиток громади в перспективі [60].

Доходи бюджету територіальної громади визначаються обсягом: податкових надходжень; неподаткових надходжень; доходів від операцій з капіталом; трансфертів.

Варто зазначити, що бюджетна самодостатність неможлива без проведення такої бюджетної політики в державі, яка б сприяла підвищенню підприємницької активності на території громади та забезпечувала зростання добробуту її мешканців, що в результаті збільшувало б надходження платежів до бюджетів громад. Тому, для забезпечення належного рівня бюджетної самодостатності громади необхідно, щоб місцевий бюджет мав в наявності відповідний обсяг власних та закріплених бюджетних надходжень, економіка територіальної громади була відкрита для інвестицій.

Що ж формує фінансову самодостатність територіальної громади? На це питання існують різні погляди науковців та практиків. Однак, вони спільні у тому, що повинні бути наявними достатня база оподаткування та можливості залучення фінансових ресурсів з інших джерел для всебічного вирішення нагальних питань територіальної громади, а також ефективно функціонували підприємства комунальної власності та ін. [53]. Отже, фінансова самодостатність територіальної громади - основний фактор її розвитку й розмірів, а також визначник можливостей громади в акумуляції необхідних обсягів фінансових ресурсів.

Таким чином, інструменти фінансового розвитку ТГ - це сукупність засобів, що необхідні для формування та використання її фінансових ресурсів. Це неможливо здійснити без: доходів та видатків місцевих бюджетів,

місцевих податків та зборів, неподаткових надходжень, трансфертів (субсидій, дотацій, субвенцій), пільг та преференцій, державних компенсацій, державного замовлення, інвестицій, фінансових стимулів, кредитних продуктів, страхових платежів, програм та проектів соціально-економічного розвитку та ін.

Інструментом мобілізації та акумулювання фінансових ресурсів окремої територіальної громади є фонд розвитку громад, який може створюватись для того, щоб розв'язувати наявні місцеві питання та сприяти розвитку відповідних територій. Його функціонування, зазвичай, обмежується адміністративно-територіальною одиницею базового рівня, а фінансові ресурси, які він акумулює, мають переважно місцеве походження.

Ці структури залучають також грантові ресурси від міжнародних донорських організацій. Залучені ресурси фондів розвитку використовують для реалізації проектів відповідно до визначених пріоритетних напрямів розвитку територіальної громади. Зазвичай, виділення коштів із фонду відбувається на конкурсній основі за максимально відкритою для усіх процедурою. Іноді програми розвитку територіальної громади можуть самостійно реалізовуватись фондом розвитку території. За кордоном їх діяльність фактично зосереджена на виділенні коштів, ніж на наданні конкретних послуг.

Законом встановлені високі вимоги до звітування фондів розвитку території стосовно напрямків та ефективності спрямування коштів як перед окремими донорами, так і територіальною громадою в цілому. Як правило, ці фонди оприлюднюють свої звіти у місцевих засобах масової інформації та інших доступних публіках [87, с. 115–120].

Для ефективного розвитку територіальних громад важливо оптимально поєднувати й системно та узгоджено використовувати фінансові інструменти усіх суб'єктів. Така узгодженість покращить функціонування об'єктів виробничої і невиробничої сфери, поліпшить їх економічний та соціальний стану на відповідних територіях і, як результат, покращить розвиток

соціально-економічного середовища функціонування територіальних громад.

Структурні складові системи фінансового забезпечення розвитку ТГ наведені на схемі у додатку Е, а структура самого його процесу - в додатку Ж. Кінцевим результатом функціонування системи фінансового забезпечення розвитку ТГ повинні бути задоволені потреби та законні інтереси як окремого мешканця, так і всього населення певної адміністративно-територіальної одиниці.

Чітке усвідомлення суті та складників системи фінансового забезпечення розвитку ТГ важливе не лише з наукових позицій, а й з практичної точки зору для ефективного здійснення органами місцевого самоврядування своєї діяльності. Зважаючи на те, що процес фінансового забезпечення розвитку ТГ залежить від значної кількості суб'єктів, їхнім ключовим завданням повинна бути координація діяльності органів місцевого самоврядування щодо ефективного функціонування цієї системи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Сучасна практика фінансового забезпечення територіальних громад в Україні

Децентралізаційна реформа, розпочата у 2014 році, зараз перебуває на своєму завершальному етапі. Її результати за період з 2015 по 2020 рр. характеризуються появою 1070 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які утворились шляхом добровільного об'єднання раніше існуючих громад. 12.06.2020 р. Кабінетом Міністрів України було видано 23 розпорядження про створення адміністративних центрів та території громад областей [52], згідно яких створені були 1470 ОТГ, поміж них на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей - 31 територіальна громада. Структурно територіальні громади розподілено таким чином: 627 сільських, 433 селищних, та 410 міських.

З 01.01.2016 р. територіальні громади перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом та почали використовувати базову (реверсну) дотацію, освітню та медичну субвенції.

Отримання новоствореними територіальними органами самоврядування розширених повноважень та додаткових фінансових ресурсів дало їм можливість реалізовувати проекти модернізації інфраструктури ОТГ, здійснення нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту об'єктів інфраструктури, створення комунальних підприємств, закупівлі комунальної техніки, покращення благоустрою території та ін.

Функціонування та розвиток ОТГ відбувається на основі затверджених бюджетів. Отже, проаналізуємо доходну та видаткову частину бюджетів територіальних громад (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка показників бюджетів ОТГ у 2019р. - I півріччі 2022 р.

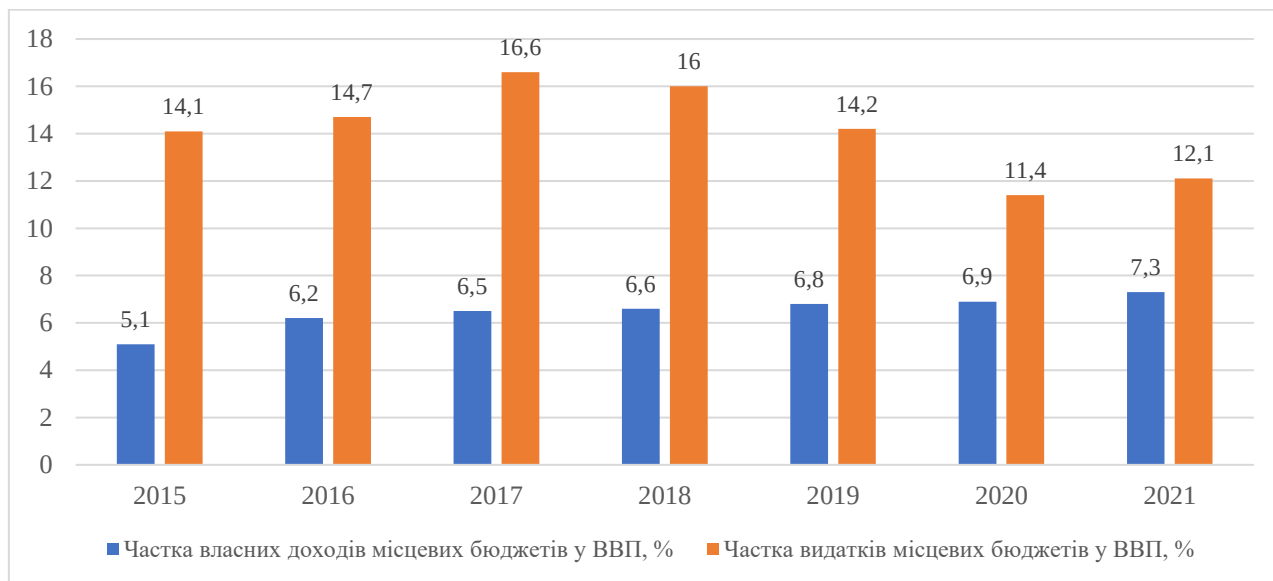
Показник	2019 р. 806 ОТГ	2020 р. 872 ОТГ	2021 р. 1439 ОТГ	I пів. 2022 р. 1439 ОТГ
Доходи загального фонду, млрд грн	39,40	54,0	245,60	129,46
Надходження на 1 мешканця, тис. грн	4,74	5,20	6,80	3,75
Видатки загального фонду, млрд грн	57,0	72,6	307,40	143,73
Видатки на 1 мешканця, тис. грн	6,86	6,99	8,51	4,17

Примітка: сформовано на основі [16]

Дані табл. 2.1 свідчать про значне збільшення як доходів загального фонду бюджетів ОТГ (з 39,40 млрд грн у 2019 р. до 245,6 млрд грн у 2021 р., тобто на 206,20 млрд грн або в 6,2 рази), так і видатків загального фонду бюджетів ОТГ (з 57,0 млрд грн у 2019 р. до 307,40 млрд грн у 2021 р., тобто на 250,40 млрд грн або в 5,4 рази). Але такий порівняльний аналіз не дає змоги здійснити узагальнення про ефективність наповнення дохідної частини окремої ОТГ та показники зростання її видатків, тому що кількість ОТГ за цей період постійно зростала. Більш точно відслідкувати тенденцію зростання бюджетних доходів та видатків можна порівнявши ці показники у розрахунку на 1 мешканця ОТГ. Так, надходження на 1 мешканця збільшилися у 2021 р. порівняно з 2019 р. з 4,74 тис. грн. до 6,8 тис. грн., тобто на 2,06 тис. грн., або на 43,5 %. В той час видатки на 1 мешканця зросли у 2021 р. порівняно з 2019 р. з 6,86 тис. грн. до 8,51 тис. грн, тобто на 1,65 тис. грн., або на 24,1 %). Таким чином, можна зробити висновок, що доходна частина бюджетів ОТГ формується швидшими темпами, ніж витрачаються фінансові ресурси.

Рис. 2.1 ілюструє питому вагу власних доходів і видатків місцевих бюджетів, яку вони становили у 2015-2021 рр. у ВВП України. Позитивною тенденцією досліджуваного періоду є стабільне зростання частки власних доходів (без трансфертів) у ВВП, яка у 2021 р. сягнула 7,3%. Що стосується частки видатків місцевих бюджетів у ВВП, то за цей період спостерігається її зростання протягом 2014-2017 рр. до позначки 16,6%, зниження протягом 2017-

2020 рр. до 11,4%, але вже у 2021 р. це значення становило 12,1%.

Рис. 2.1. Частка власних доходів і частка видатків місцевих бюджетів у ВВП України у 2015-2021 рр.

Примітка: сформовано основі [16]

Рис. 2.2 ілюструє аналогічну тенденцію збільшення питомої ваги доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України до 23,3% у 2021 р. та зменшення питомої ваги видатків місцевих бюджетів до 30% у 2020 р. і подальший поступовий ріст цих показників.

Кожна територіальна громада повинна прагнути максимального збільшення власних доходів, оскільки це формує її спроможність стабільно фінансувати усі необхідні витрати, підвищуючи цим рівень добробуту мешканців громади. Водночас повинен зростати обсяг видатків місцевого бюджету, оскільки це індикатор рівня задоволення потреб населення громади. До того ж, бажано, щоб видатки місцевого бюджету покривалися в основному за рахунок його доходів. Як свідчать статистичні дані, позитивним є факт значного зменшення за останні 2 роки розриву між обсягом доходів і видатків місцевих бюджетів.

Рис. 2.2. Динаміка питомої ваги доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України у 2015-2021 рр.

Примітка: сформовано на основі [16]

Рис. 2.3 ілюструє порівняльну динаміку обсягів доходної частини державного бюджету та трансфертів місцевим бюджетам, яка свідчить про поступове зменшення питомої ваги трансфертів у доходах з 53% у 2018 р. до 33,7% у 2021 р. Це характеризує позитивну динаміку підвищення фінансової спроможності громад, які потребують все менше трансфертів з державного бюджету, нарощуючи власні доходи. Варто зазначити про зниження у 2020 р. загального обсягу доходів порівняно з 2018-2019 рр. до 471,5 млрд. грн., але вже у 2021 р. він склав 501,0 млрд. грн. При цьому знижується саме відсоткове співвідношення трансфертів. Нині територіальним громадам варто максимально нарощувати обсяг власних доходів, тому що в умовах війни значно скоротилися можливості надання трансфертів з державного бюджету.

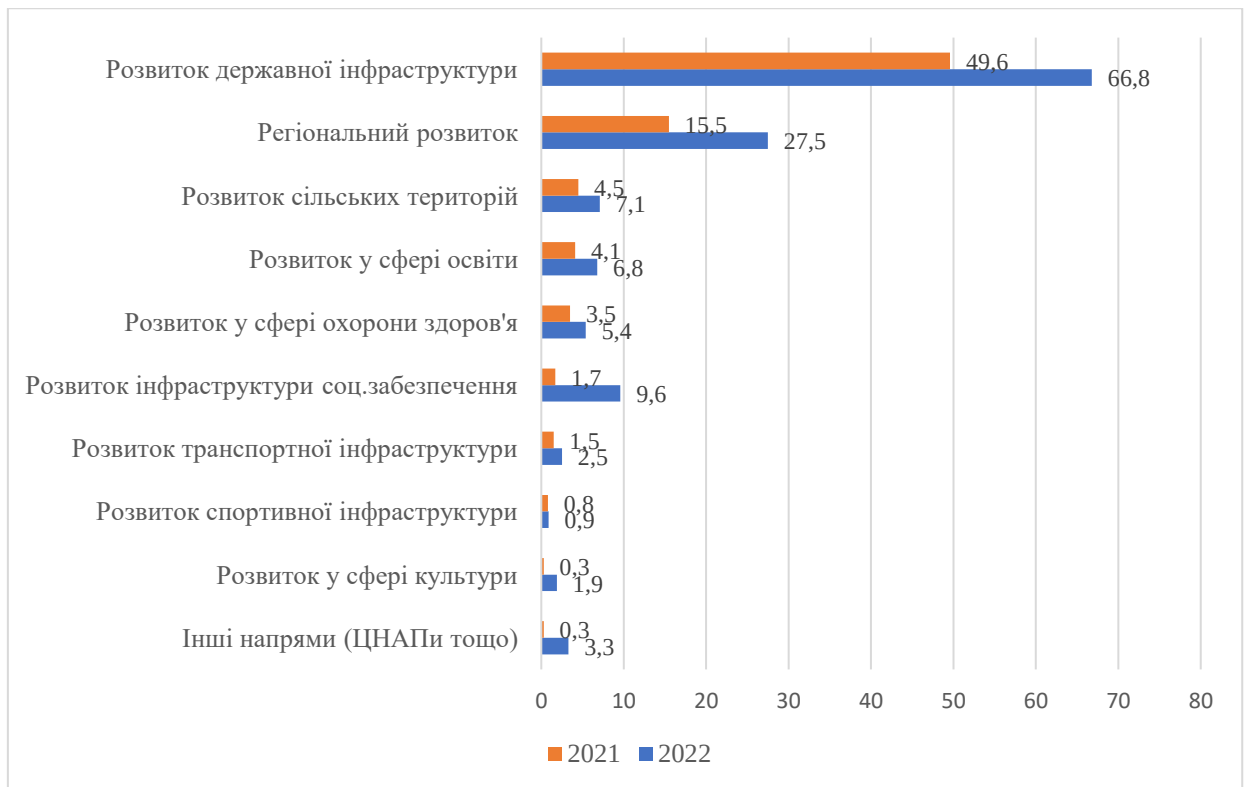

Рис. 2.3. Порівняльна динаміка обсягів доходної частини державного бюджету та трансфертів місцевим бюджетам у 2015-2021 рр., млрд.грн.

Примітка: сформовано на основі [16]

Не зважаючи на це, все ж таки держава здійснює розподіл фінансових ресурсів на розвиток різних сфер у територіальних громадах, що ілюструє рис. 2.4. Дані рисунку свідчать про збільшення державної підтримки розвитку територіальних громад. Зокрема, найбільшу питому вагу займають кошти на розвиток державної інфраструктури: у 2021 р. їх обсяг зріс на 17,2 млрд. грн. Другим за об'ємом виділених коштів є регіональний розвиток, де також обсяги фінансової підтримки зросли з 15,5 млрд. грн. у 2021 р. до 27,5 млрд. грн. у 2022 р. Третє місце за обсягами державного фінансування у територіальних громадах займають сумарні витрати на соціальну сферу. Їх обсяг у 2022 р. становив 24,6 млрд. грн. та збільшився порівняно з 2021 р. на 14,2 млрд. грн., або у 2,4 рази. Це вказує на зростання рівня підтримки державою регіонів.

За підсумками 2023 р. можливі зміни у обсягах фінансової підтримки держави у зв'язку з військовим станом в країні, який триває більш ніж півтора року.

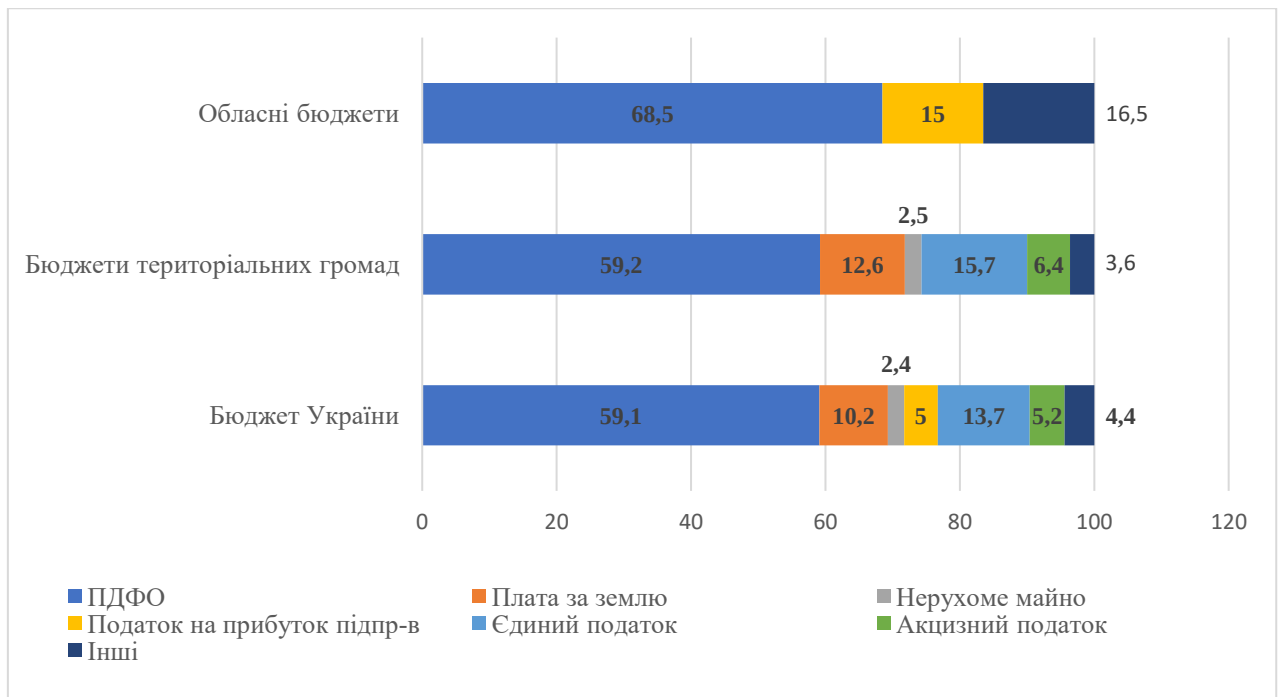

Рис. 2.4. Розподіл коштів державної фінансової підтримки на розвиток різних сфер територіальних громад у 2021-2022рр., млрд. грн.

Примітка: сформовано на основі [16]

«Фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад реалізується за рахунок включення до бюджетів даних громад надходжень у формі обов'язкових загальнодержавних і місцевих податкових платежів, які формують значну частку власних надходжень бюджетів об'єднаних територіальних громад, при цьому мізерну частку складають неподаткові надходження та надходження від реалізації операцій із капіталом, а також значна частка належить трансфертам» [77].

Структура податкових надходжень загального фонду доходної частини за рівнями бюджетів (без урахування трансфертів з державного бюджету) наведена на рис. 2.5. Бюджети територіальних громад та зведений бюджет України майже на 60% складається з ПДФО, а обласні бюджети акумулюють 68,6% цього податку. Тобто він є найвагомішим джерелом надходжень до місцевих бюджетів.

Рис. 2.5. Структура податкових надходжень загального фонду за рівнями бюджетів (без урахування трансфертів з державного бюджету) у 2021 р., %

Примітка: сформовано на основі [16]

Друге місце у структурі за надходженнями займає єдиний податок, питома вага якого у бюджетах територіальних громад у 2021 р. становила 15,7%, а у бюджеті держави - 13,7%. Його надходження до обласних бюджетів законодавством не передбачене. Натомість частка податку на прибуток підприємств у них складала 15%, а у бюджеті держави – лише 5%.

Плата за землю також є одним з важливих надходжень до бюджетів територіальних громад та бюджету держави, питома вага якої у 2021 році становила відповідно 12,6% та 10,2%.

Акумуляування надходжень від акцизного податку незначне – всього 5,2% до бюджету України та 6,4% - до місцевих бюджетів громад.

Частка податку на нерухоме майно вкрай не висока і становила лише 2,5% місцевих бюджетів громад та 2,4% бюджету України.

Отже, ключовими податковими надходженнями до бюджетів територіальних громад є ПДФО, єдиний податок та плата за землю, сумарна питома вага яких за досліджуваний період у доходах загального фонду місцевих

бюджетів становила 87,5%. Результати проведеного аналізу фінансування розвитку територіальних громад свідчить, що, хоча основна кількість громад остаточно сформувалась лише у 2020 році, однак вони проводять активну роботу по нарощуванню обсягів власних доходів, активно використовуючи при цьому можливості різноманітних проектів співробітництва, а також отримуючи державну фінансову підтримку для забезпечення ключових потреб загально важливих сфер суспільства та економіки. Слід зазначити, що базовою основою формування фінансової спроможності бюджетів громад стала саме реалізована в Україні фіскальна децентралізація.

Загалом, можна констатувати, що динаміка розвитку та діяльності територіальних громад в Україні є позитивною, вектор їх руху у напрямку досягнення максимального рівня своєї фінансової самостійності правильний.

В той же час існують і невирішені проблеми стратегічного та оперативного характеру, що обумовлюють ризики для успішної подальшої реалізації реформи.

«Реалії сьогодення свідчать про наявність таких проблем в розвитку об'єднаних територіальних громад і забезпеченні на відповідній території надходжень від оподаткування ПДФО:

- основним джерелом надходжень від ПДФО є відрахування з заробітної плати працівників бюджетних установ, що свідчить про низьку економічну активність в межах ОТГ;

- неефективність використання власного економічного потенціалу та низька результативність діяльності щодо залучення суб'єктів господарювання до функціонування на території громади;

- можливе скорочення надходжень до місцевих бюджетів від ПДФО внаслідок оптимізації мереж закладів освіти та охорони здоров'я в низці ОТГ (процес децентралізації та адміністративно-територіальна реформа реалізуються одночасно із низкою секторальних реформ, що передбачають закриття деяких шкіл та закладів охорони здоров'я, які не відповідають вимогам, або скорочення чисельності їх персоналу)» [80, с. 67-68].

Причинами втрати значної частини податкових надходжень до бюджетів

ОТГ від ПДФО, плати за землю, єдиного податку та податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки є: низький рівень фінансового контролю органами місцевого самоврядування господарюючих суб'єктів із питань обліку легально працюючих, реальних торговельних оборотів, заниження ставок плати за землю та інших причини.

2.2. Соціально-економічна характеристика Первозванівської сільської територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області

Внаслідок процесів децентралізації влади, що розпочалися в Україні у 2014 році, у Кропивницькому районі Кіровоградської області 22 березня 2017 року рішенням Первозванівської сільської ради № 311 від 22.03.2017 року утворилася Первозванівська сільська об'єднана територіальна громада (ОТГ) в результаті добровільного об'єднання 4 сільських рад. До складу громади увійшли такі села: Первозванівка, Калинівка, Степове, Федорівка. У квітні 2019 року до Первозванівської ОТГ приєдналася Клишівська сільська рада.

Загальна площа території ОТГ-239 км², населення громади становить 5585 мешканців. Середня густота населення 27 чол. на км² (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз Первозванівської сільської ТГ Кропивницького району Кіровоградської області

Регіони	Площа, км ²	Площа у % до загальної площі/району/області	Населення, чол.	Населення у % до загального населення/району/області	Густота населення
Громада	239	15/0,97	5585	15/0,57	27
Район	1600	8,7	37071	9,5	23
Область	24588	0,56-	965756	0,36-	39

Розвиток громади забезпечують промислові підприємства, що знаходяться

на її території, селянські фермерські господарства, особисті присадибні ділянки, наявність різних освітніх, культурних установ та проведення заходів у цій сфері, функціонування сектору приватного бізнесу.

Сильними сторонами, що надають певні переваги у розвитку громади є близькість її розташування до м. Кропивницький, наявність родовища золота у с. Клинці, покладів піску, глини, трепелу та урану, який добувається на Інгульській шахті ДП «Схід ГЗК».

Суб'єкти та види господарської діяльності формують структуру економіки громади та розвиток її головних секторів. За обсягами виробленої продукції лідирують сільське господарство та видобувна галузь промисловості, за об'ємами наданих населенню послуг – галузі освіти, охорони здоров'я, соціальний захист та соціальна допомога, державне управління, готельно-ресторанний бізнес.

Земельний фонд Первозванівської сільської ТГ у 2021 році формують показники, наведені в табл. И.1 додатку И.

Поліпшенню інвестиційного клімату Первозванівської сільської ТГ та створенню умов для подальшого її економічного розвитку сприяють наявні вільні земельні ділянки для ведення господарської діяльності, що розташовані на території громади.

Поведінку потенційних інвесторів стосовно інвестування у розвиток економіки громади зумовлює інвестиційна привабливість території громади. Місцева влада розробляє інвестиційні проекти, що спрямовані на покращення та подальший ефективний розвиток економіки громади.

Підприємства, що представляють різні види економічної діяльності та формують економічну базу Первозванівської сільської ТГ наведено в табл. И.2 додатку И.

На території громади діють сільськогосподарські та промислові товаровиробники, які сприяють вирішенню питань економічного та соціально-культурного розвитку населених пунктів. Ці підприємства за рахунок розширення обсягів виробництва, створення нових робочих місць,

впровадження новітніх технологій підвищують обсяг надходжень до місцевого бюджету. Найбільші з них наведені в табл. И.3 додатку И.

Соціальна характеристика Первозванівської сільської ТГ у 2021 році свідчить, що загальна чисельність населення становила 5585 чол., кількість народжених – 39 осіб, кількість померлих – 99 осіб, сальдо міграції +58. Тенденція, на жаль, така, що смертність перевищує народжуваність більше ніж у два рази. Протягом 2020 не спостерігається стабілізація цього показника, натомість зберігається тенденція до підвищення. Природний приріст населення носить негативний характер, а позитивне сальдо міграції не стримує його падіння. Дані за 2020 рік наведені в табл. И.4 додатку И.

Соціальна інфраструктура освітнього сектору Первозванівської сільської ТГ станом на 01.01.2022 року включає 2 дошкільних заклади, в яких перебуває 156 дітей (ЗДО «Колосок», ЗДО «Вогник»), 1 загальноосвітній навчальний заклад (КЗ «Первозванівське НВО») та 4 філії, в яких навчаються 637 учнів (Калинівська ЗОШ I-III ступенів, Степова філія НВК ЗОШ I-II ступенів, Федорівська філія НВК ЗОШ I-II ступенів, Клинівський заклад загальної середньої освіти I II ступенів), 1 позашкільний навчальний заклад (КЗПО «Дивосвіт»), який відвідують діти громади (табл. И.5 додатку И).

Станом на 01.01.2022 року галузь охорони здоров'я у громаді представлена 7 лікувально-профілактичними закладами, з них: 3 лікарські амбулаторії у селах Первозванівка, Калинівка, Федорівка та 4 фельдшерсько-акушерські пункти в селах Попівка, Клинівці, Сонячне та Степове. Лікарень, поліклінік та аптек у Первозванівській сільській ТГ немає. В цих медичних закладах працюють 2 лікарі та 13 медсестер. У розпорядженні медичних закладів є 3 одиниці спеціального транспорту (табл. И.6 додатку И). На жаль, будівлі амбулаторій та ФАПів потребують капітального ремонту, оскільки дані приміщення не відповідають сучасним будівельним нормам.

Задоволення культурних потреб мешканців Первозванівської сільської ТГ забезпечують сільські будинки культури та філії бібліотек, які діють в усіх населених пунктах громади (табл. И.7 додатку И). На їх базі розвиваються

колективи художньої самодіяльності (вокальні колективи «Приінгульські голоси», «Барвінок», «Сонечко», «Вікторія», «Степова перлина», «Хуторянка», хореографічні колективи «Гармонія» та «Калинка») та різноманітні музичні, спортивні, художні та інші гуртки.

Мережа спортивних об'єктів в Первозванівській сільській ТГ представлена 5-ма стадіонами, 2-ма спортивними залами та 4-ма майданчиками. Тут діють футбольні команди на базі промислових підприємств, зокрема: «Інгул», «ПП Артур», «Технополь».

Для виявлення конкурентних переваг території та зовнішніх викликів, що мають стратегічне значення для Первозванівської громади здійснено SWOT-аналіз (додаток К). Він виявляє взаємозв'язки, які дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є базою для формування стратегічних та оперативних цілей розвитку громади на довгострокову перспективу.

В результаті аналізу сильних сторін і можливостей визначено порівняльні переваги Первозванівської сільської ТГ. Вони полягають в наступному:

Потенційно збільшити кількість переробних підприємств у сфері сільського господарства, що сприятиме створенню нових робочих місць та покращенню економічного стану мешканців громади може підвищення у світі попиту на продукцію сільськогосподарського виробництва, в т.ч. органічну.

Підвищенню інвестиційної привабливості України та залученню потенційних інвесторів до вкладання коштів в розвиток територіальних громад сприятиме продовження євроінтеграційних процесів. Первозванівська громада, як зазначалося, має ряд переваг у залученні інвестиційних ресурсів. Це: наявність природних ресурсів (урану, золота, водних ресурсів), вільних земельних ділянок, які доступні для інвестицій, та близькість до транспортних магістралей М14, Н14, Н23 і обласного центру.

Активізувати процеси економічного зростання та сприяти надходженню додаткових фінансових ресурсів в громаду для реалізації соціальних, бізнесових та туристичних проектів місцевого розвитку може розширення діяльності

проектів міжнародної технічної допомоги та збільшення бюджетної підтримки об'єднаних громад.

В результаті аналізу слабких сторін і можливостей визначені виклики, з якими може зіштовхнутися громада у процесі свого розвитку. Їх зміст наступний:

Підвищення попиту на продукцію сільського господарства, в т.ч. органічну, як на світовому так і на вітчизняному рівні, може сприяти частковому зниженню рівня безробіття та трудової міграції, підвищенню активності малого бізнесу в громаді, збільшенню кількості підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

Підвищення зацікавленості інвесторів до України в результаті подальшого розвитку євроінтеграційних процесів може покращити ситуацію зі слабкими сторонами громади, такими як поганий стан доріг між населеними пунктами громади і тротуарів, відсутність належної інфраструктури для розвитку туризму в громаді, високий рівень безробіття та трудової міграції в громаді, мала кількість підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

Розширення діяльності проектів міжнародної технічної допомоги та збільшення бюджетної підтримки об'єднаних громад можуть підвищити кількість малих підприємств в громаді, в тому числі пов'язаних з побутовим обслуговуванням мешканців, покращити розвиток туристичної галузі в громаді, підвищити громадську активність мешканців громади і спонукати до появи активних громадських організацій на території громади, сприяти відкриттю центрів дозвілля для молоді, підвищити рівень безпеки в громаді.

В результаті аналізу слабких сторін і загроз визначені ризики, які можуть вплинути на ефективність розвитку громади:

Недосконалість бюджетного та податкового законодавства може посилювати такі слабкі сторони громади як підвищений рівень безробіття та трудової міграції, нерозвиненість малого бізнесу в громаді, відсутність якісних послуг в сфері побутового обслуговування мешканців громади, невелике число

переробних підприємств у сільському господарстві, поганий стан доріг між населеними пунктами громади і тротуарів.

Політична нестабільність в державі може призвести до розчарувань мешканців та зневіри до влади, що та сприятиме зростанню рівня безробіття та трудової міграції, зниженню активності малого бізнесу в громаді та громадської активності її мешканців.

Перекладання на громади державних фінансових зобов'язань може збільшити частку соціальних видатків бюджету та знизити можливості забезпечення розвитку громади, що скоротить витрати на підтримку новостворених суб'єктів підприємницької діяльності, покращення стану доріг між населеними пунктами громади та тротуарів, створення центрів дозвілля для молоді тощо.

Подальший розвиток громади неможливий без належного його фінансового забезпечення.

2.3. Аналіз фінансування розвитку Первозванівської сільської територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області

Належне ресурсне забезпечення, в першу чергу фінансове - головний фактор розвитку територіальних громад. Водночас, реалії сьогодення свідчать про недостатність обсягу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування більшості територіальних громад, радше невеликих, для забезпечення функцій, передбачених законодавством, що створює перепони в реалізації повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та концепції сталого розвитку територій [20; 66].

Нинішня практика фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад свідчить, що в Україні ключовим джерелом

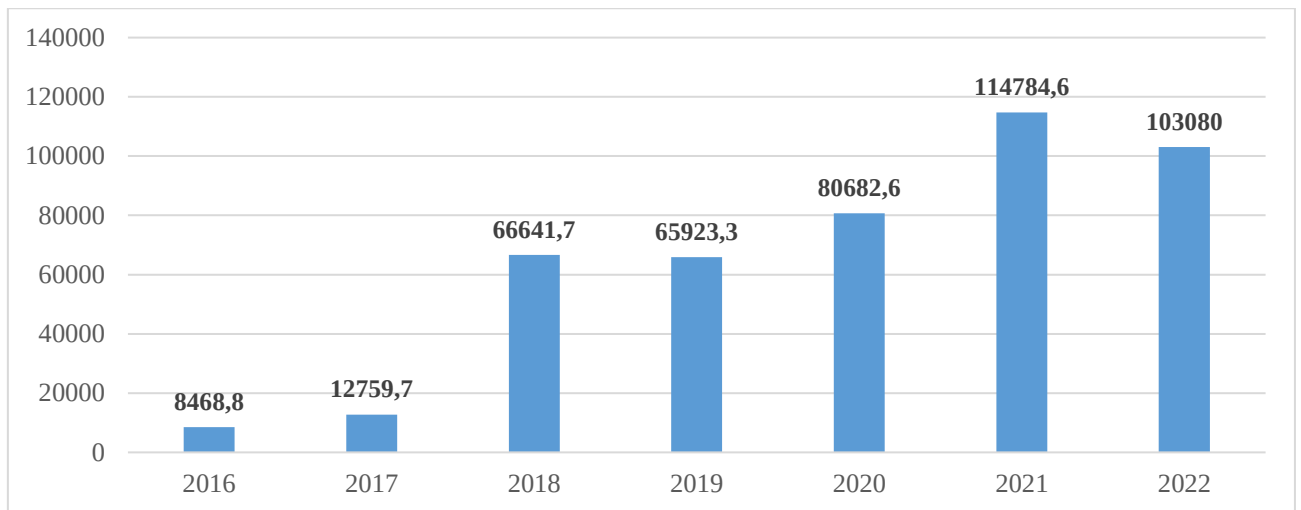
мобілізації основної частини фінансових ресурсів, потрібних для надання місцевих суспільних благ все ще залишаються кошти місцевих бюджетів, як центрального елементу місцевої фінансової системи.

Бюджет об'єднаної територіальної громади (ОТГ) принципово відрізняється від бюджетів сільської, селищної або міської ради. Новостворені громади створюють перехід в інший статус, мають інші повноваження та забезпечуються іншими фінансовими ресурсами. Удосконаленням бюджетним законодавством визначено перелік доходів та видатків бюджетів ОТГ на кшталт містам обласного значення. При розрахунках міжбюджетних трансфертів така громада має прямий контакт безпосередньо з Міністерством фінансів України.

Функціонування та розвиток інституту місцевих фінансів протягом останніх років характеризується наявністю багатьох проблем, з поміж яких можливо виділити основні, найбільш гострі. В додатках Л, М, сформованих на основі статистичних даних сільських рад, що входять до Первозванівської сільської ТГ, [23], подано ключові показники стану місцевого бюджету громади за 2020 – 2022 рр., на основі яких і проведено аналіз.

Матеріальною та фінансовою основою існування населених пунктів є доходи бюджетів їх територіальних громад. Вони необхідні для забезпечення життєдіяльності таких громад. В результаті децентралізаційної реформи територіальні громади мають у своєму розпорядженні джерела доходів, які повинні дати можливість належно виконувати громадами свої видаткові повноваження, створити і підтримувати повноцінне життєве середовище для громадян, надавати високоякісні та доступні публічні послуги.

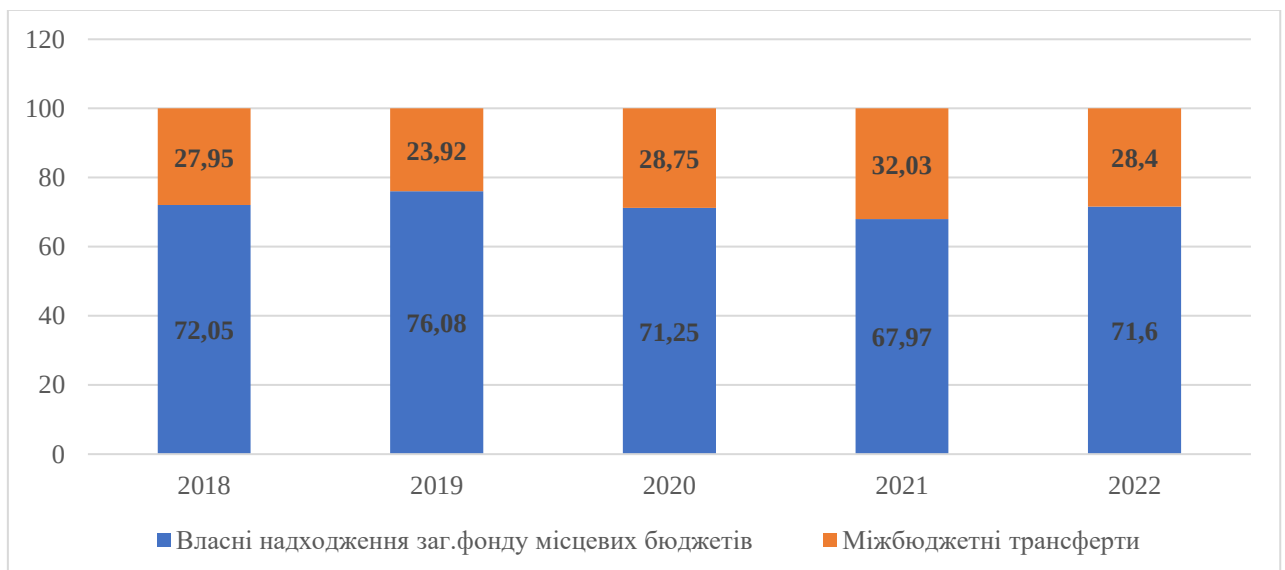
Протягом 2016 – 2021 рр. надходження бюджету Первозванівської сільської ТГ збільшувались (рис. 2.6). Різке збільшення доходів у 2018 році у 5,2 рази пояснюється об'єднанням бюджетів Первозванівської сільської ради та інших населених пунктів в результаті створення ОТГ. У 2022 році у зв'язку з військовою агресією російської федерації доходи місцевого бюджету зменшились на 11704,6 тс.грн., або на 10,2%.

Рис. 2.6. Динаміка надходжень бюджету Первозванівської сільської ТГ протягом 2016-2022 рр. (тис.грн.)

Примітка: сформовано на основі [5]

Дані рис. 2.7. свідчать, що в структурі дохідної частини загального фонду місцевого бюджету Первозванівської сільської ТГ з моменту її створення та до 2022 року власні надходження складали 68-76%, а міжбюджетні трансферти – 24-32%. Це свідчить про фінансову самостійність місцевого бюджету громади, зважаючи на те, що освітня та медична субвенції, які передаються до місцевого бюджету разом з передачею повноважень на фінансування цих сфер, становили у 2020-2022 рр. відповідно 17,1%, 25,8% та 29,0%.

Рис. 2.7. Структура дохідної частини бюджету Первозванівської сільської ТГ протягом 2018-2022 рр. (%)

Примітка: сформовано на основі [5]

Наявність власних фінансових ресурсів територіальних громад дозволяють органам влади на місцях здійснювати: утримання виконавчих апаратів органів місцевого самоврядування; фінансування шкіл, дитячих садочків, закладів первинної медичної допомоги, будинків культури, бібліотек, спортивних закладів; реалізацію інфраструктурних проектів та місцевих програм і заходів.

Найбільшу питому вагу серед надходжень до місцевого бюджету Первозванівської сільської ТГ становлять податкові надходження (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура надходжень бюджету Первозванівської сільської ТГ протягом 2020-2022 рр. [23]

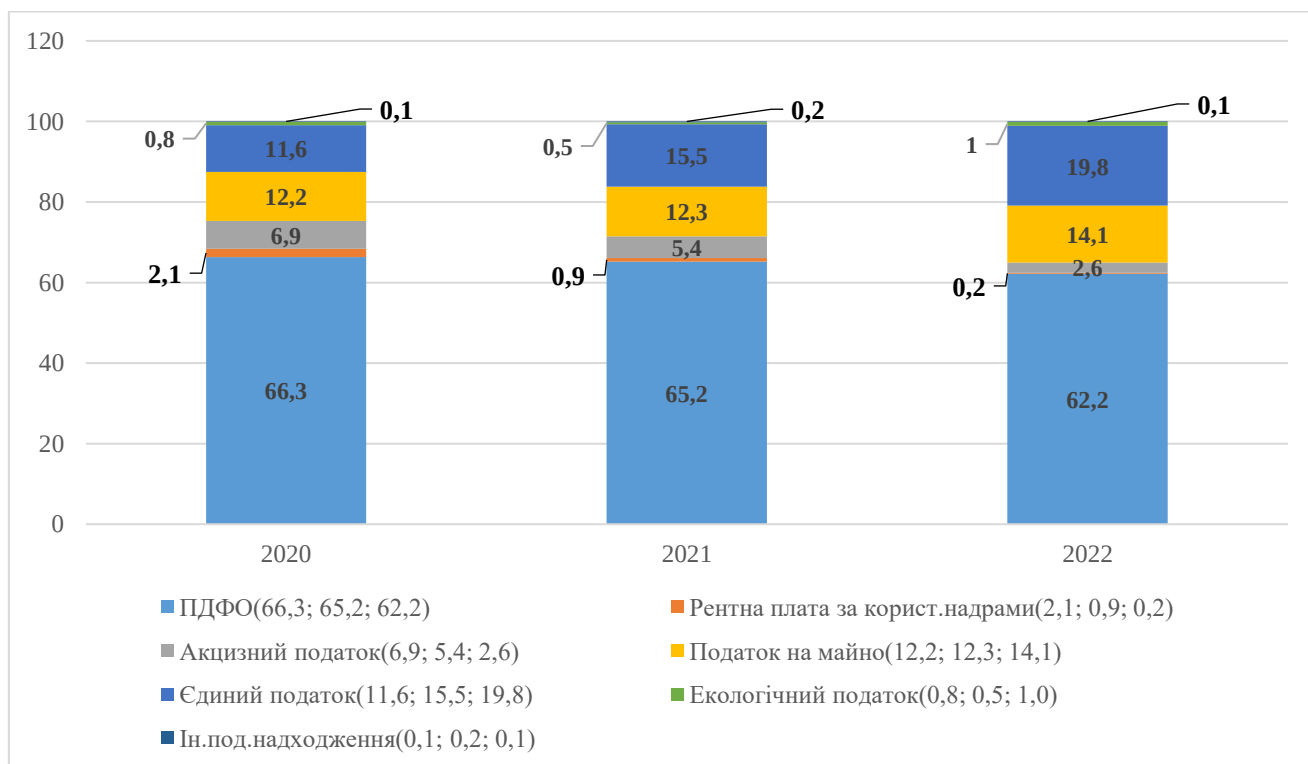
Джерело доходів	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
Податкові надходження	55643,2	69,0	76249,8	66,4	70557,7	68,4
ПДФО	36944,6	45,8	49737,4	43,3	43910,5	42,6
Податок на прибуток підпр-в комун. власності	0	0	1,3	0,001	0,8	0,001
Рентна плата та плата за викор. ін.природн. ресурсів	1163,6	1,4	723,3	0,6	136,1	0,1
Акцизний податок	3828,6	4,7	4126,0	3,6	1866,5	1,8
Місцеві податки	13266,1	16,4	21265,5	18,5	23946,1	23,2
Податок на майно	6808,8	8,4	9408,3	8,2	9982,3	9,7
Туристичний збір	16,3	0,02	19,5	0,02	23,8	0,02
Єдиний податок	6441,0	8,0	11837,7	10,3	13940,0	13,5
Екологічний податок	439,5	0,5	396,3	0,3	697,7	0,7
Неподаткові надходження	1841,3	2,3	1764,6	1,5	3248,4	3,2
Доходи від власності та підприємницької діяльності	10,0	0,01	24,1	0,02	983,8	1,0
Плата за надання адмін.послуг	49,9	0,06	35,0	0,03	142,2	0,1
Надходж.від орендної плати за корист.цілісн.майн.комплексами	13,2	0,02	13,9	0,01	22,2	0,02
Державне мито	2,0	0,002	13,4	0,01	2,9	0,003
Інші неподаткові надходження	65,2	0,08	192,4	0,2	407,2	0,4
Власні надходження бюджетних установ	1701,0	2,1	1453,8	1,3	1690,1	1,6
Офіційні трансферти	23194,2	28,7	36764,3	32,0	29272,7	28,4
Цільові фонди	3,9	0,01	5,8	0,01	1,2	0,001
Власні та закріплені доходи	57484,5	71,3	78020,3	68,0	73807,3	71,6
Всього	80682,6	100,0	114784,6	100,0	103080,0	100,0

Їх питома вага у 2020-2022 рр. становила відповідно 69,0%, 66,4% та 68,4% відповідно. І, хоча цей показник зменшився, в абсолютному виразі податкові надходження з моменту створення у кінці 2017 року ОТГ, постійно зростали. Але у 2022 році спостерігається зменшення їх обсягу на 5692,1 тис.грн., або на 7,5%.

У 2022 році порівняно з 2017 роком обсяг податкових надходжень збільшився із 11788,1 тис.грн. до 70557,7 тис.грн., або на 58769,6, тобто у 6 разів.

Це пов'язано з передачею «на місця» такого важливого та вагомого за обсягами джерела доходів місцевих органів влади як ПДФО. Його частка становить близько 95,6% власних надходжень бюджетів громади (без урахування офіційних трансфертів). Бюджети місцевого самоврядування в багатьох європейських країнах формуються переважно за рахунок надходжень податку на доходи фізичних осіб, оскільки така практика формування муніципальних фондів зацікавлює місцеві громади у стимулюванні підприємницької діяльності на своїй території.

Також власні доходи бюджету Первозванівської сільської ТГ формуються за рахунок надходжень акцизного податку, рентних платежів, єдиного податку, екологічного податку, плати за землю та інших податків і зборів. Їх структура завдяки децентралізаційним реформам, протягом досліджуваного періоду дещо змінилась (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка структури податкових надходжень бюджету

Первозванівської сільської ТГ у 2020-2022 рр, (%)

Примітка: сформовано на основі [5]

Дієвим механізмом, який займає друге місце у формуванні ресурсного потенціалу органів місцевого самоврядування, є місцеві податки та збори, які у структурі доходів Первозванівської сільської ТГ за період 2020-2022 рр. становили 16,4%, 18,5% та 23,2% відповідно. Вони виступають джерелом соціально-економічного розвитку території громади. Їх надходження до бюджету Первозванівської сільської ТГ в абсолютному виразі також зростають.

Неподаткові надходження бюджету громади формуються за рахунок власних надходження бюджетних установ. Їх питома вага у 2020 р. становила 2,1%, у 2021 р. - 1,3% та у 2022 р. - 1,6%. У 2021 році спостерігається зменшення їх абсолютного обсягу.

Кошти цільових фондів становлять зовсім незначну частку та характеризуються значним зменшенням надходжень у 2022 році.

Отже, як показує проведений аналіз, власні надходження бюджету Первозванівської сільської ТГ до повномасштабного російського вторгнення зростали. У 2022 році спостерігається незначне зменшення за усіма статтями доходів. Така тенденція, на нашу думку, на жаль, зберігатиметься до закінчення військового стану.

Виконання дохідної частини бюджету Первозванівської сільської ТГ (без урахування трансфертів) за 2020-2022 р. складало 101,4%, 100,0% та 89,7% відповідно (табл. Л.1-Л.3 додатку Л). З цієї динаміки видно, що військова агресія росії внесла свої корективи в процес мобілізації коштів бюджету. Офіційні трансфери місцевому бюджету надходили в повному обсязі.

Особливо помітно знизилися багато показників в березні 2022р., що пов'язано з початком війни в Україні та значним «просіданням» економіки, тому що багато підприємств та підприємців через невизначеність ситуації в країні призупинили свою господарську діяльність або затримали сплату певних платежів.

Оцінюючи рівень фінансового забезпечення ТГ не менш актуальними є аналіз структури видатків, що спрямовуються на розвиток громад (табл. 2.4. та рис. 2.9). Так, відповідно до отриманих статистичних даних рівень капітальних

витрат після утворення ОТГ збільшився.

Таблиця 2.4

**Структура видаткової частини бюджету Первозванівської сільської ТГ
протягом 2020-2022 рр. [23]**

Напрямок видатків	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
Органи місцевого самоврядування	13227,9	17,4	17610,6	15,8	17444,2	17,1
Освіта	34091,8	44,9	62198,3	55,8	63700,4	62,3
Соц.захист та соц.забезпечення	2833,0	3,7	5231,5	4,7	5747,7	5,6
Культура і мистецтво	2345,2	3,1	4033,8	3,6	3811,0	3,7
Фізкультура і спорт	214,3	0,3	252,8	0,2	170,1	0,2
Житлово-комунальне господарство (благоустрій)	2611,7	3,4	1603,4	1,4	683,0	0,7
Будівництво об'єктів та доріг, землеустрій	6934,1	9,1	11303,1	10,1	7646,2	7,5
Природоохоронні заходи за рахунок цільових фондів	387,3	0,5	805,1	0,7	854,0	0,8
Реверсна дотація	9989,4	13,2	6971,6	6,2	973,8	1,0
Субвенція з місцевого бюджету	3280,9	4,3	1542,2	1,4	1141,1	1,1
Всього видатків	75915,6	100,0	111552,4	100,0	102171,5	100,0

Аналізуючи структуру витрат Первозванівської сільської ТГ у 2020-2022 рр., слід відзначити переважання видатків на соціально-культурну сферу, зокрема освіти (45-60%). Друге місце займають видатки на управління (близько 16-17%). Значними обсягами характеризуються видатки за рахунок коштів місцевого бюджету на будівництво установ та закладів соціальної та виробничої інфраструктури комунальної власності, фінансування інвестиційних проектів з формування інфраструктури громади, утримання та розвиток автомобільних доріг та дорожньої інфраструктури (2020р. – 9,1%, 2021р. – 10,1%, 2022р. – 7,5%). Разом з тим, відсутні витрати на розвиток підприємницького середовища, будівництва виробничих підприємств чи створення робочих місць.

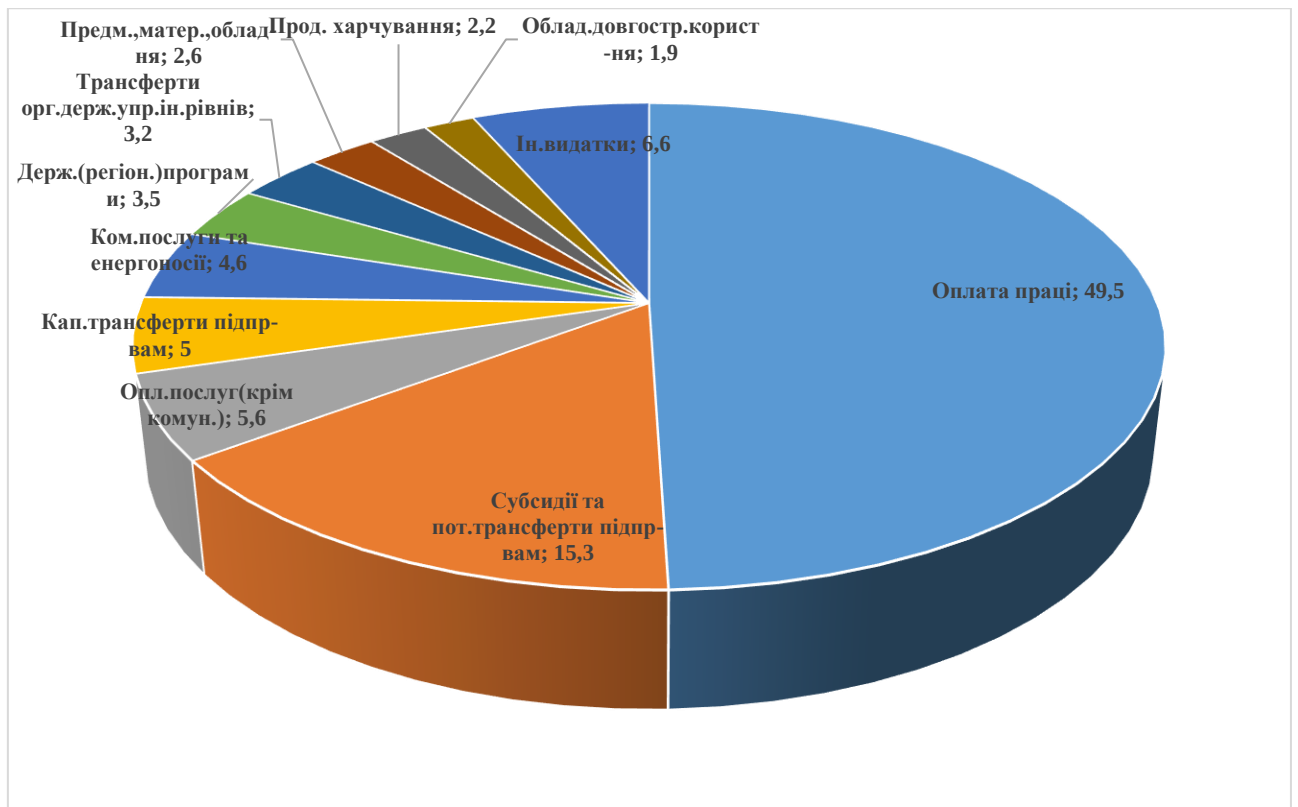
Наявність реверсної дотації свідчить про значне збільшення надходжень до бюджету громади ПДФО з моменту її створення та законодавчого затвердження частки (60%) його надходження і необхідність передачі коштів до державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. В той же час, про зниження фінансової спроможності

Первозванівської сільської ТГ протягом 2020-2022 рр. свідчить динаміка реверсної дотації, обсяги якої щороку суттєво зменшувались: у 2020р. – 9989,4 тис.грн., у 2021р. – 6971,6 тис.грн., у 2022р. – 973,8 тис.грн. (при запланованих показниках 2022р. у 7011,9 тис.грн.).

Загальна динаміка структури видаткової частини Первозванівської сільської ТГ за період 2020-2022 рр. повністю характеризує «ковідний період» та період воєнного стану: питома вага видатків на освіту та соціальне забезпечення, як і абсолютний їх обсяг, зростає, що пов'язано з необхідністю фінансування найбільш соціально значимих витрат. Натомість з початком війни зменшувались видатки капітального характеру (благоустрій території, будівництво об'єктів і доріг) як в абсолютному виразі, так і структурно. Суттєво зменшився обсяг субвенцій з місцевого бюджету.

Що стосується структури видатків бюджету Первозванівської сільської ТГ за економічною класифікацією (рис. 2.9), то у 2022 році вона характеризувалася переважанням витрат на оплату праці, які становили майже половину усіх видатків. Субсидії та поточні трансферти підприємствам становили 15,3%, оплата послуг – 5,6%, оплата комунальних послуг та енергоносіїв – 4,6%, закупівля предметів, обладнання та інвентарю – 2,6%, продуктів харчування – 2,2%. Такі пропорції, коли поточні видатки значно переважають капітальні склалась у зв'язку з війною між Україною та росією, що триває вже майже два роки, хоча в попередній період органи місцевого самоврядування громади намагалися фінансувати розвиток інфраструктури громади в більшій мірі.

Більшість витрат громади спрямовані на формування та обслуговування місцевої інфраструктури. Ми підтримуємо думку І. Сторонянської та Л. Беновської, які зазначають, що такі видатки «сприяють підтриманню об'єктів у належному стані, проте не забезпечують розвитку територій» [76]. Таким чином, проблема фінансового забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні вимагає заходів системного розв'язання, зокрема, додаткове фінансування економічного розвитку та заходів стратегічного характеру.

Рис. 2.9. Структура видатків бюджету Первозванівської сільської ТГ у 2022р. за економічною класифікацією, %

Примітка: сформовано на основі [5]

Виконання видаткової частини бюджету Первозванівської сільської ТГ за 2020-2022 р. було на рівні 92,3%, 90,5% та 88,0% відповідно (табл. М.1-М.3 додатку М).

Результати проведеного аналізу свідчать, що витрати на розвиток громад прямо залежать від рівня самостійності бюджетів ОТГ і зокрема від розмірів власних надходжень.

Таким чином, у 2015 році в Україні фактично почала запроваджуватись нова модель бюджетних відносин, метою якої є забезпечити фінансову децентралізацію, а саме збільшити обсяг власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та сформувати фінансово спроможні територіальні громади.

Проблемою об'єднаних територіальних громад є значна питома вага соціальних видатків, зокрема на освіту та охорону здоров'я. Зокрема, видатки на

утримання одного школяра мають набагато вищий рівень за фінансовий норматив через незаповненість класів, слабкий менеджмент освітніх закладів та різке зростання оплати праці працівників освітньої галузі. Це повинно враховуватись органами державної влади під час реалізації освітньої та медичної реформ, а керівники ОТГ повинні продовжувати роботу з оптимізації видатків, а саме: переглядати структуру видатків громади, проводити аналіз можливості скорочення поточних витрат, перерозподіляти бюджет у напрямку збільшення капітальних видатків та видатків розвитку, тому що це може спричинити економію бюджетних коштів у перспективі.

Низький рівень фінансового забезпечення ТГ та високий рівень дотаційності місцевих бюджетів за період здійснення реформи децентралізації, а надто в період зниження показників соціально-економічного розвитку країни із-за воєнного стану у державі, вимагають розробки методів та пошуку шляхів розвитку громад та підвищення їх фінансової спроможності. В першу чергу органам місцевого самоврядування необхідно забезпечити життєдіяльність громад шляхом акумуляції фінансових ресурсів для життєздатності їх територій.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1. Основні напрямки підвищення фінансової спроможності територіальних громад

Непрості події, починаючи з 2020 року (пандемія) та згодом 2022 року (широкомасштабне військове вторгнення росії), внесли зміни і в життя українських громад, що проявились значними економічними та фінансовими втратами, спричинили кризи та посилили нестабільність фінансово-економічної ситуації. Це неабияк вплинуло на рівень фінансової спроможності територіальних громад, що потребує негайних ефективних дій з оновлення механізмів забезпечення їх фінансовими ресурсами, оскільки основою відновлення України та її сталого розвитку є саме самодостатні громади. Разом з тим можливість акумуляції необхідного обсягу фінансових ресурсів сприятиме розвитку територіальних громад у довгостроковому періоді. Щоб досягти фінансової самодостатності територіальних громад необхідно нині реалізувати ряд важливих умов, а саме: сформувати таку фінансово-економічну систему, яка швидко адаптується до дії внутрішніх та зовнішніх викликів; забезпечити фінансові можливості надання населенню життєво важливих послуг; підвищити дієздатність і фінансово-організаційну автономію місцевих органів влади; налагодити взаємозв'язки між системами публічного управління та публічних фінансів.

Беручи до уваги прийняті зміни до нормативно-правових актів, що стосуються організації бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах воєнного стану в Україні, необхідно вдосконалювати існуючі та напрацьовувати нові, дієві механізми фінансового забезпечення розвитку територіальних громад. Ще більш актуальними стають питання пошуку місцевим самоврядуванням ресурсів для відновлення та розвитку територіальних громад. Тобто наразі

важливо розробити та модернізувати такі механізми зміцнення фінансової спроможності територіальних громад, які сприятимуть реалізації поточних завдань територіальних громад, подоланню нових викликів, збереженню (чи відновленню) темпів їх економічного розвитку, а в підсумку і реалізації досягнення запланованих стратегічних цілей.

Розвиток громади можна забезпечити реалізацією різних механізмів, а саме: модернізувати податкову систему та міжбюджетні відносини, децентралізувати фінансові ресурси, стимулювати пріоритетні напрями розвитку економіки громад тощо. Зміцненню фінансової спроможності громад беззаперечно сприятиме пошук можливостей використання незадіяного потенціалу саморозвитку регіону.

В нинішніх умовах з метою формування фінансової бази місцевого самоврядування та гарантування якісних суспільних послуг для населення значно зростає роль інституту місцевого оподаткування. Для повоєнної відбудови України актуальною буде модернізація основних фондів, що потребуватиме капітальних вкладень та реалізації великих інфраструктурних проектів, тому варто розвивати механізми місцевих запозичень. Зменшення розриву між делегованими повноваженнями з управління соціальною сферою, зокрема освітою та охороною здоров'я, й обсягами фінансових ресурсів для їх забезпечення вимагає покращення механізму розподілу додаткової дотації. Для удосконалення налагодженої співпраці між державними органами влади та місцевим самоврядуванням необхідно чітко розмежувати їх повноваження на принципах субсидіарності. Для зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, активізації економічної діяльності, відновлення довоєнних темпів розвитку необхідно визначитися з механізмами забезпечення фінансової спроможності. Вони включають наступні напрями.

Покращення процесу місцевого оподаткування та посилення контролю у цій сфері

Практика останніх років свідчить, що місцеві податки та збори почали відігравати важливу роль у наповненні місцевих бюджетів. Чинне законодавство

України (п.10.2 ст. 10 ПКУ) уповноважило місцеву владу встановлювати ставки єдиного податку, транспортного податку, плати за землю (крім земельного податку на лісові землі). При цьому функції адміністрування цих податків і зборів сьогодні належать Державній податковій службі. Тобто органи місцевої влади безпосередньо впливають на визначення обсягів надходжень від місцевих податків та зборів, однак важелів та інструментів контролю за їх сплатою не мають. Ця проблема була актуальною і до війни, науковці та експерти на державному та місцевому рівнях вели дискусії щодо її вирішення. Проте нинішні умови неабияк актуалізують це питання, оскільки плата за землю та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки через недосконалість механізмів їх справляння мають значні нерозкриті можливості збільшення фінансової бази територіальних громад.

В силу специфічності об'єктів оподаткування процеси адміністрування місцевих податків та зборів повинні забезпечуватися наявністю актуального кадастру майна, яке оподатковується та регулярним проведенням оцінки вартості майна та формуванням електронної системи такої оцінки.

Європейський досвід свідчить, що база оподаткування нерухомого майна визначається на основі його ринкової вартості, а в Україні – виходячи з його площі. Податок на землю визначається на основі нормативно-грошової оцінки земельної ділянки (з урахуванням коефіцієнта індексації), яка, як правило, не відповідає ринковій вартості землі. До того ж, ця оцінка згідно чинного законодавства повинна оновлюватися не рідше, ніж один раз на 5 років, але це не завжди здійснюється. Функції ведення земельного кадастру та оцінювання землі належать Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру. Дані про об'єкти нерухомості починаючи з 2012 року містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, який за різними оцінками містить не більше 10% інформації про наявне нерухоме майно та в архівах бюро технічної інвентаризації (до 2013 року).

Стосовно розподілу між державною та місцевою владою функцій з адміністрування місцевих податків та зборів, в Європі реалізується кілька

варіантів, наприклад: а) в Естонії та Литві адміністрування податків не завжди відбувається на тому рівні, до бюджету якого вони надходять [92]; б) у Нідерландах облік, оцінка і сплата майнових податків повністю відбуваються на місцевому рівні [91]; в) в Чехії, Швеції, Естонії, Словенії процес адміністрування місцевих податків повністю централізований; г) у Великій Британії, Німеччині, Австрії, Данії реалізується змішаний формат [91].

На нашу думку, логічним та об'єктивним з технічних моментів буде централізоване ведення земельного кадастру, однак кращий ефект для зацікавленості та мотивації органів місцевої влади в збільшенні обсягів надходжень, може мати децентралізація збору майнових податків та контролю за їх надходженнями.

З метою посилення фінансової спроможності територіальних громад доцільно передати окремі функції з адміністрування місцевих податків на муніципальний рівень, зокрема місцева влада могла б вести облік податків і зборів; контролювати достовірність нарахування та сплату податків і зборів. Звичайно ж, щоб зберегти цілісність та збалансованість податкової системи, не всі функції можна передавати на місця, наприклад, реєстрацію платників податків чи подання податкової звітності. Разом з тим, ефективність місцевого оподаткування підвищиться, якщо місцева влада буде: впорядковувати цифрові реєстри майна та вести облік платників податків; формувати достовірну інформацію щодо об'єктів оподаткування, переглядати бази оподаткування на ринкових засадах. Юридично для реалізації таких повноважень потрібна згода місцевих депутатів.

Покращення процесу горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів

Війни в Україні спровокувала негативні наслідки: фізична втрата населення, зруйнована інфраструктура, активна зовнішня та внутрішня міграції, порушена економічна стабільність. Це призвело до зниження фінансової стійкості місцевих бюджетів, унеможливило розрахунок реалістичних прогнозів соціально-економічного розвитку країни, що в результаті перешкоджає

достовірному передбаченню показників бюджетів на середньострокову перспективу.

З огляду на це, необхідно вирішити ряд питань:

- посилити взаємодію між розробкою стратегії розвитку територіальних громад та бюджетуванням, а відтак і удосконаленням системи результативних показників бюджетних програм;
- вдосконалити підходи до управління фінансовими ризиками, що актуалізується з позиції відновлення територій;
- посилити контроль за формуванням та використанням бюджетних коштів;
- переглянути чинні методики розрахунку міжбюджетних трансфертів, зокрема базової та реверсної дотацій.

Щоб нівелювати відмінності у формуванні доходів місцевих бюджетів та створити передумови для належного фінансування надання гарантованих Конституцією суспільних послуг громадянам, незалежно від місця їх проживання, в бюджетному процесі застосовується механізм бюджетного вирівнювання, який являє собою: «приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною і функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на одного мешканця, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні бюджетних видатків у розрізі окремих територій» [47]. З 2015 року децентралізаційна реформа в Україні запровадила систему горизонтального фінансового вирівнювання спроможності територій за доходами, в залежності від обсягів надходжень на 1-го жителя, при якій вирівнювання для обласних бюджетів відбувається за податком на прибуток підприємств та ПДФО, для територіальних громад – лише за ПДФО. Формульний розрахунок обсягу дотацій для фінансування делегованих повноважень замінено на базову та реверсну дотації. Механізмом розрахунку податкоспроможності місцевих бюджетів у ст. 98, 99 БКУ та п. 24 розділу VI «Прикінцевих та перехідних положень» БКУ передбачено розрахунок індексу податкоспроможності, який визначається співвідношенням обсягу надходжень

відповідного податку на 1-го мешканця до середнього по Україні. Якщо його значення менше 0,9 – надається базова дотація місцевому бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості бюджету до 0,9. Значення в межах 0,9-1,1 не дає право на вирівнювання; більше 1,1 – з такого бюджету перераховується до державного реверсна дотація в обсязі 50% від суми перевищення.

Однак є один нюанс. При Розрахунку горизонтального вирівнювання враховується чисельність наявного населення та обсяг надходжень відповідних податків, але без урахування (!) показників бюджету міста Києва. Тобто столиця не приймає участі у вирівнюванні фінансової спроможності місцевих бюджетів. Так, у 2022 році базову дотацію отримували 1089 місцевих бюджетів, з них: 18 обласних і 1071 територіальних громад), реверсну, не зважаючи на воєнний стан, перерахували 211 бюджетів, з них: 4 обласних і 207 територіальних громад.

Варто відзначити, що внаслідок військової агресії російської федерації багато громад, особливо у східній частині України, недоотримують планових надходжень до бюджетів, їх доходи не забезпечують навіть мінімальних потреб у видатках [7]. Причини зменшення податкових надходжень до місцевих бюджетів залежать від специфіки того чи іншого податку. Зокрема, катализаторами втрати надходжень від ПДФО є міграція населення, як внутрішня так і зовнішня, релокація бізнесу, втрати виробничих потужностей та зупинка роботи підприємств; значна кількість громадян виїхала за кордон та не сплачує земельний податок, інші власники земельних ділянок неплатоспроможні з різних причин; катастрофічне згортання діяльності ФОПів на період воєнного стану та перехід підприємців на оподаткування за ставкою 2% провокують зниження надходжень єдиного податку; запровадження нульової ставки з березня по вересень 2022 року негативно вплинули на надходження від акцизу і т. ін. Все це послаблює фінансову спроможність громад та обмежує виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень. Оскільки результати виконання бюджетів в тилкових регіонах, в прифронтових зонах та на територіях, де ведуться бойові дії, суттєво відрізняються, тому актуалізуються

питання вдосконалення механізмів бюджетного вирівнювання за доходами.

Задля зміцнення фінансової спроможності територіальних громад необхідно:

- при горизонтальному вирівнюванні враховувати показники бюджету міста Києва. Для цього слід внести відповідні правки до ст. 98, 99 БКУ. Це збільшить базову дотацію для місцевих бюджетів та зменшить реверсну, що в результаті зменшить дефіцитність бюджетів;

- оцінити реальну чисельність населення громад, оскільки цей параметр використовується при обчисленні базової дотації та освітньої субвенції. Це завдання складне, оскільки, по-перше, відсутній реєстр Всеукраїнського перепису населення (останній проводився у 2001 році), по-друге, багато переселенців не поспішають ставати на облік, сподіваючись або на швидке повернення додому, або на міграцію за кордон. Це створює суттєві проблеми для громад через недоотримання фінансових ресурсів для забезпечення делегованих повноважень;

- при горизонтальному вирівнюванні враховувати у формулі розрахунку не лише ПДФО чи податок на прибуток, але і інші, або й усі, податкові надходження. Це забезпечить дотримання принципу справедливості бюджетної системи та посилить зацікавленість органів місцевого самоврядування у підвищенні прибутковості підприємств на території громади, тому що це вплине на зростання рівня надходжень як до місцевих, так і до державного бюджету;

- зменшити обсяг реверсної дотації з 50% що перевищує індекс податкоспроможності 1,1 до 30%. Це збільшить обсяги коштів, що залишаються у громаді, а отже і зміцнить її фінансову спроможність.

Вдосконалення механізму місцевих позик

Зростаючі потреби у відновленні (відбудові) стратегічних об'єктів територіальних громад, вимагають використання муніципальних запозичень, які здійснюються з метою «фінансування бюджету розвитку та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад,

спрямованих на задоволення інтересів населення» [4]. Інструментами цього механізму є внутрішні (терміни запозичень від 3 до 5 років, ціна кредитних ресурсів складає 15-20%) і зовнішні (відповідно до 9 років та 3-6%) кредитні угоди та облігації. Обв'язкою умовою здійснення запозичення є погодження Міністерством фінансів рішення місцевих рад.

Проблема полягає в тому, що відповідно до чинного законодавства внутрішні запозичення мають право здійснювати міські ради та Верховна Рада АРК, а зовнішні запозичення – можуть здійснювати лише Верховна Рада АРК, Київська, Севастопольська та міські ради міст обласного значення. Зовнішні позики від міжнародних кредиторів можуть отримувати всі міські ради. Здійснення запозичень сільськими, селищними радами нині у законодавстві України не передбачено. Ця проблема посилюється слабким розвитком ринку муніципальних запозичень, а ринок місцевих облігацій взагалі перебуває на початковій стадії розвитку через низький рівень довіри з боку кредиторів (банків, міжнародних фондів та різних організацій) до позичальників-громад та низьку організаційну спроможність органів місцевого самоврядування як позичальників.

Для її вирішення необхідно: посилити інформаційний супровід позичальників на місцевому рівні та поступово підвищити рівень кредитоспроможності громад; забезпечити рівність прав громад в доступі до інвестиційних ресурсів, шляхом надання дозволу здійснювати муніципальні запозичення не лише територіальним громадам міст, а й сільським та селищним. Тому доцільно внести зміни до БКУ в частині розширення їх повноважень. Зауважимо, що такий Законопроект [68] зареєстровано у ВРУ, однак станом на кінець 2022 року рішення по ньому так і не було прийняте.

Покращення законодавчо-нормативного забезпечення

У законодавчому плані слід відзначити проблемне питання особливостей сплати (перерахування) ПДФО податковими агентами. Дилема полягає в тому куди платити цей основний бюджетонаповнюючий податок: за місцем проживання найманого працівника, за місцем реєстрації суб'єкта

підприємницької діяльності чи за місцем здійснення ним господарської діяльності?

Варто зазначити, що на сьогоднішній день у Верховній раді зареєстровано близько десятка законопроектів, які стосуються внесення змін до Податкового кодексу України.

Вирішення цієї проблеми дуже важливе для органів місцевого самоврядування, тому що цей податок є основним інструментом забезпечення фінансової спроможності бюджетів територіальних громад. Місцеві бюджети більшості країн Європи (Німеччина, Швеція, Данія, Норвегія і ін.) більш як на половину сформовані надходженнями від цього податку [86].

Аналіз переваг та недоліків різних моделей адміністрування ПДФО, а також врахування принципу справедливості, приводить до висновку, що на законодавчому рівні необхідно встановити співвідношення у пропорції «60/40», тобто 60% надходжень від ПДФО залишати у бюджеті за місцем ведення підприємницької діяльності, а 40% - у бюджеті за місцем проживання найманого працівника. За даних умов постає інше питання - визначити місце проживання фізичної особи, що формує необхідність законодавчого врегулювання самого поняття та ведення обліку проживання фізичних осіб.

3.2. Удосконалення організаційної та інвестиційної складових фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

«Роль ОТГ у забезпеченні інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території є на сучасному етапі є ключовою. Реформа децентралізації спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать місцевий економічний розвиток, надання населенню високоякісних

та доступних публічних послуг» [67].

При формуванні стратегії ефективного фінансового забезпечення розвитку ТГ слід враховувати, що обов'язковою складовою діяльності громади є залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій.

«Залучення інвестицій в об'єднану територіальну громаду необхідне, в першу чергу, для впровадження інноваційних складових в різних сферах економіки та соціально-культурного розвитку територій, заміщення ними застарілих, малопродуктивних виробництв, продукція яких не є конкурентоздатною» [17].

Інвестиції громаді в першу чергу потрібні, щоб:

- впроваджувати енерго- та ресурсозберігаючі технології у соціальній та соціально-побутовій сферах сіл та селищ;
- задіювати інноваційні техніки та технології перш за все у промисловості, сільському господарстві, сфері послуг та в економіці територіальної громади загалом;
- реалізовувати проекти, пов'язані з розвитком туристичної та рекреаційної галузі;
- розвивати переробну сферу в агропромисловому комплексі;
- раціонально та ефективно використовувати невідновлювальні ресурси (корисні копалини та мінеральні води);
- розбудовувати комунікаційно-інфраструктурні складові (дороги, інші транспортні комунікації, системи зв'язку та ін.).

Щоб забезпечити сталий розвиток громад місцеві органи влади в інвестиційному процесі повинні:

- провівши всебічний аналіз соціально-економічного становища та інвестиційного потенціалу території, визначати пріоритетні напрями залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;
- брати участь у розробці та сприяти реалізації лише пріоритетних для громади інвестиційних проектів;
- надавати допомогу господарюючим суб'єктам у розробці проектів для

інвестування та пошуку для їх реалізації інвесторів.

Щоб залучити інвесторів необхідно здійснювати наступне:

— постійно брати участь у економічних та інвестиційних форумах і ярмарках із залученням суб'єктів господарювання всіх форм власності та у міжнародних виставках з представленням інвестиційних проектів ОТГ окремою експозицією. Разом з підготовкою техніко-економічного обґрунтування таких проектів, необхідно розповсюджувати презентаційні рекламні матеріали про інвестиційні можливості громади;

— розміщувати у мережі Інтернет інформацію про громаду та перспективні інвестиційні проекти;

— використовувати міжнародні, міжрегіональні зв'язки членів громади.

Підписання різноманітних меморандумів про співпрацю буде сприяти притоку інвестицій гуманітарного, соціального, екологічного, енергетичного та виробничого характеру для інноваційного розвитку громад.

Для того, щоб підвищити інвестиційну привабливість території громадам необхідно сприяти:

— розробці з допомогою наукових установ та відповідних міжнародних організацій перспективних Програм розвитку громади та інструментарію їх реалізації;

— формуванню позитивного іміджу громади та популяризації його серед потенційних інвесторів;

— забезпеченню розвитку інфраструктури підтримання інвестиційної діяльності;

— визначенню пріоритетів та потреб територій в ефективних інвестиціях, здійсненню підготовки інвестиційних проектів та пропозицій;

— створенню сприятливих умов для здійснення бізнесу та інвестування коштів суб'єктами підприємницької діяльності різних форм власності в економіку громади;

— залученню перспективних іноземних інвесторів;

— задіяння всіх можливих, в межах чинного законодавства, механізмів та

інструментів активізації прозорого та цивілізованого процесу інвестування;

— здійсненню моніторингу інвестиційної діяльності та додатковому стимулюванню залучення інвестицій для вирішення пріоритетних питань соціально-економічного розвитку громади;

— наданню усієї необхідної інвесторам інформації доступними способами.

Щоб сформувати привабливий інвестиційний імідж громади та залучити інвесторів необхідно здійснювати такі практичні заходи:

1. Розповсюджувати інформацію про привабливість території для інвесторів (підготовлювати та видавати "візитні картки" громади, її сіл та селищ, рекламні проспекти, білборди).

2. Формувати, забезпечувати відкритий доступ та періодично оновлювати бази даних інвестиційних та інноваційних проектів (ресурси, нерухомість, земельні ділянки, об'єкти незавершеного будівництва, що можуть використовуватись при інвестуванні).

3. Налагоджувати та підтримувати відносини з громадськими організаціями та засобами масової інформації.

4. Розвивати міжрегіональне співробітництво.

5. Налагоджувати зв'язки, встановлювати постійно діюче партнерство, домовлятись про участь громад в ярмарках, виставках, презентаціях.

6. Забезпечувати участь громади в цільових державних регіональних програмах.

7. Інформувати потенційних інвесторів про можливості вкладання коштів у соціально-економічні проекти громади, покращення інфраструктури, розвиток нових виробництв і послуг, створення додаткових робочих місць.

«Раціональне управління фінансовими ресурсами опосередковує процес діяльності усіх суб'єктів управління щодо формування фінансових ресурсів, створенню, нарощуванню і ефективному використанню фінансових ресурсів» [14].

Сьогодні спостерігається дефіцит належного кадрового забезпечення місцевих органів влади територіальних громад, що характеризується

недостатністю кваліфікації службовців місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій. Це спричиняє неефективне використання фінансових ресурсів територіальних громад та неспроможність освоєння коштів державних субвенцій на розвиток громад [46].

Варто відмітити неспроможність органів місцевого самоврядування сільських громад готувати якісні інвестиційні проекти для отримання бюджетних коштів державної фінансової підтримки та коштів міжнародної допомоги, відсутність навиків підготовки до впровадження стратегічного планування розвитку громад. Щоб підвищити рівень професіоналізму службовців органів місцевого самоврядування необхідно запроваджувати дієві програми підвищення їх кваліфікації, надавати їм необхідну консультативну і методичну допомогу з боку органів виконавчої влади та фінансувати підготовку фахівців у закладах вищої освіти.

З цією метою доцільним є створення Центру навчально-інформаційної підтримки службовців територіальних громад, який функціонуватиме на постійній основі та допомагатиме усім територіальним громадам, а не зосереджуватиметься на кількох областях чи обраних територіальних громадах. Його ціллю буде інформаційна допомога територіальним громадам у законодавчій, правовій, економічній, організаційній та управлінській їх діяльності.

На початковому етапі Центр повинен фінансуватися з державного та місцевих бюджетів у співвідношенні 50/50, з 4-го року існування – у співвідношенні 30/70, а пізніше його функціонування візьмуть на себе повністю територіальні громади за рахунок місцевих бюджетів. Це необхідно з метою стимулювання територіальних громад до використання послуг Центру.

За своїми основними функціями Центр повинен:

- консультувати та допомагати в інформаційному забезпеченні законодавчої діяльності територіальних громад;
- здійснювати аудит фінансової діяльності територіальних громад;
- проводити аналіз соціальної діяльності територіальних громад;

- підвищувати рівень прозорості дій службовців громади та сприяти зниженню рівня корупції;
- оцінювати рівень задоволення мешканцями територіальної громади діяльністю її менеджменту;
- створити платформу онлайн-навчання для управлінців територіальною громадою різних рівнів.

Важливим напрямом роботи такого Центру повинно стати навчання фахівців у територіальних громадах з питань пошуку необхідної інформації, підготовки проектів, формування й подачі заявок та відповідних документів на участь у різноманітних проектах, програмах та грантах.

Доцільно також інвестувати у розвиток інформаційних технологій та програмне забезпечення для муніципальних офісів з метою покращення виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій.

Зрозуміло, що необхідний обсяг інвестицій для реалізовуваних у межах громади проектів, не може завжди акумулюватись лише силами громади чи фінансових інституцій. Тому, виникає потреба у пошуку нових альтернативних джерел фінансових ресурсів. В цьому аспекті варто звернутись до ринку краудфінансових технологій, особливе місце на якому займають краудфандинг та більш складний за процесом реалізації – краудінвестинг.

Краудфандинг (crowd – «натовп», funding – вкладення коштів», англ.) - колективне фінансування або безпосереднє співробітництво людей, які об'єднують свої ресурси для підтримки проектів, програм, організацій. Він більш широко використовується у практиці громад. Прикладом може слугувати збір коштів у школі батьками для ремонту класу або купівлі нової навчальної техніки, люди у багатоквартирних будинках збирають на встановлення дверей з домофоном або монтаж сигналізації, за рахунок зібраних силами ентузіастів коштів створюються і підтримуються громадські рухи, організації.

Доброчинці не отримують жодних фінансових дивідендів, але очікують іншого - соціального впливу на громаду.

Краудінвестинг є способом альтернативного фінансування, призначений

для залучення капіталу в стартапи, комерційні починання, діючі підприємства. Збір коштів відбувається через спеціалізовані інтернет-майданчики, які виступають посередниками. Він передбачає отримання доходу від своєї частки вкладеного капіталу. У таких проектах можуть брати участь усі бажаючі – і професійні інвестори, і люди з мінімальними фінансовими можливостями.

«У порівнянні з державними установами проекти краудінвестинг мають такі переваги, як швидкість виділення коштів (термін збору коштів чітко визначений), прозорість інформації щодо проекту, підзвітність і відповідальність перед спільнотою. По-друге, використання краудсорсингових технологій дозволяє виробляти і комерційні блага, і так звані локальні суспільні блага, виробленням яких у значних обсягах традиційно займалася лише держава. Зокрема, це проекти локального благоустрою, допомога певним соціальним категоріям населення тощо» [61, с.5].

На рівень фінансової спроможності та економічного розвитку територіальних громад впливає ефективність використання внутрішнього потенціалу громади, до якого відносяться природні ресурси, земля, доходи місцевих бюджетів, право власності на рухоме і нерухоме майно, комунальні підприємства тощо. Таке користування повинно забезпечувати капіталізацію активів та створення доданої вартості. Розвиток суб'єктів підприємницької діяльності на території громад створює робочі місця, збільшує податкові надходження до місцевого бюджету, формує соціальну відповідальність бізнесу перед громадою. Саме культивування налаштованості бізнесу у напрямку соціальної відповідальності перед громадою сприятиме швидкому її розвитку [80, с. 73].

Джерелом фінансування розвитку громади можуть бути кошти її мешканців, включаючи доходи заробітчанин, отримані за кордоном. Зокрема, необхідно спонукати громадян до усвідомлення витратити свої накопичення не лише на поточні потреби (придбання нерухомості, здійснення ремонтів, благоустрій власних земельних ділянок, навчання дітей тощо), а й вкладати ці ресурси у структурні довгострокові проекти, що справлятимуть

мультиплікаційний ефект для всієї громади - створювати підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські обслуговуючі та переробні кооперативи та ін. Для цього важливо в громаді формувати відповідне ринкове, інвестиційне середовище, розбудовувати інфраструктуру тощо, а також змінювати менталітет та світоглядні позиції її мешканців [84].

Необхідним є стимулювання територіальних громад використовувати своє право здійснювати місцеві та зовнішні запозичення, в тому числі отримувати кредити (позики) від міжнародних фінансових інституцій. Такі ресурси слід інвестувати, щоб розвивати комунальну інфраструктуру, впроваджувати ресурсозберігаючі технології, створювати чи оновлювати стратегічні об'єкти довгострокового користування або об'єкти, які слугують для виконання органами місцевого самоврядування своїх завдань з метою задоволення інтересів мешканців громад. Щоб залучити зовнішні не бюджетні ресурси для фінансування місцевого розвитку необхідно створювати позитивний імідж громади, формувати його привабливу «кредитну» історію.

В нинішніх умовах важливим у фінансуванні інфраструктурних проектів територіальних громад в Україні є використання грантових ресурсів від урядів іноземних держав та міжнародних організацій, які мають безповоротну та безоплатну (гранти, технічна допомога, благодійні внески і пожертви). Для економічного розвитку багатьох міст та інших територій у країнах, що реформуються та розвиваються донори можуть надавати ресурси у вигляді міжнародної технічної допомоги. Щоб отримати таку фінансову підтримку громади повинні подавати заявки на інтернет ресурсах відповідних міжнародних донорських організацій. Потім найбільш привабливі проекти будуть відібрані на конкурсній основі.

Гранти міжнародних донорських організацій та ресурси міжнародної технічної допомоги можуть надаватися у формі майна, робіт, послуг, фінансових ресурсів. Вони спрямовуються на реалізацію різноманітних проектів у сфері місцевого розвитку. Для отримання коштів з цього джерела необхідно мати конкурентоспроможний проект, який міг би зацікавити грантодавця, та щоб він

відповідав стратегічному плану соціально-економічного розвитку територіальної громади. Важливим у даному контексті є наявність спеціально підготовлених фахівців, які могли б розробляти такі грантові заявки і проекти. Нажаль нині, як уже зазначалося, таких спеціалістів в органах місцевого самоврядування бракує.

Обмеженість власних коштів для фінансування поточних питань розвитку громад можна компенсувати залученням ресурсів різноманітних Програм Європейського Союзу. Такими можливостями зараз вже користуються деякі громади прикордонних територій, реалізуючи проекти у рамках Програм транскордонного співробітництва Європейського інституту сусідства. Такі проекти реалізуються, щоб розвивати медицину, розбудовувати дорожню інфраструктуру, забезпечувати екологічну безпеку, покращувати рекреацію, підтримувати культуру та покращувати якість державного управління. Такі проекти разом із суміжними прикордонними територіями сусідніх європейських країн можуть бути дуже перспективними. Через їх реалізацію можна: розвивати дошкільну освіту, культуру (зокрема, популяризувати місцеву історико-культурну спадщину), мистецтво, медицину, спорт, туризм; розвивати прикордонну інфраструктуру (зокрема, відкривати нові пункти пропуску); впроваджувати спільні бізнес-проекти та обмінюватись досвідом. Це сприятиме підвищенню фінансової самостійності територіальних громад.

Отже, залучення усіх видів небюджетних фінансових ресурсів (кредитних коштів, коштів грантів, іноземних інвестицій, тимчасово вільних коштів підприємств, коштів жителів громади) вважається важливими джерелами фінансової незалежності територіальної громади. Не слід підтримувати споживацькі настрої громад через пасивне отримання коштів з Державного бюджету чи інших централізованих фондів. Органи місцевого самоврядування повинні набувати достатній рівень компетенцій та спроможності керування громадою, освоювати нові повноваження та здійснювати пошук фінансових ресурсів, покращувати кадровий потенціал.

ВИСНОВКИ

За результатами здійсненого теоретичного дослідження сутності фінансового забезпечення, та з урахуванням особливостей діяльності органів місцевого самоврядування, можна сформулювати термін «фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування» у розумінні сукупності джерел і форм акумулювання грошових фондів, що необхідні органам місцевого самоврядування для реалізації повноважень, та їх ефективного використання.

Основою місцевого самоврядування на певній території є її територіальна громада. Рівень соціально-економічного розвитку територіальних громад залежить від якості бюджетного фінансування, яке залишається основною формою їх фінансового забезпечення.

У межах кваліфікаційної роботи проведено дослідження категорії «фінансова спроможність громади», яка є комплексним показником, до складу якого входять її бюджетна спроможність, фінансова спроможність домогосподарств і фінансова спроможність суб'єктів господарювання. Поняття фінансової спроможності територіальної громади передбачає можливість забезпечення нею належного рівня задоволення потреб її членів, здатність вирішення всього комплексу своїх соціальних та економічних проблем як за рахунок акумульованих безпосередньо в бюджеті громади доходів, так і за рахунок надходжень грошових коштів суб'єктів господарювання і домогосподарств на території громади, які потенційно можуть бути спрямовані на різні цілі соціально-економічного розвитку громади в цілому, її населення та бізнесу, що функціонує на її території.

Нинішні зміни законодавчого поля функціонування територіальних громад стимулюють їх до об'єднання, самостійності та посилюють спроможність. Бюджети об'єднаних територіальних громад перейшли до прямих міжбюджетних відносин з Державним бюджетом, а також значно розширили джерела формування своїх доходів.

Недосконала система бюджетного фінансування територіальних громад спонукає до пошуку додаткових ресурсів та мобілізації їхніх внутрішніх резервів для того, щоб органи місцевого самоврядування мали змогу самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання локального значення.

Досвід розвинутих країн свідчить про ключову роль територіальних громад в управлінні муніципальними фінансами. В Україні ж у багатьох територіальних громадах значну частину доходів складають субвенції та дотації з бюджетів вищого рівня. Внаслідок цього такі територіальні громади, переважно сільські, характеризуються фінансовою несамостійністю, невикористанням в повній мірі свого фінансового потенціалу, відсутністю чітко сформованих та фінансово забезпечених програм реалізації місцевого соціально-економічного розвитку.

Проведений у другому розділі дипломної роботи аналіз стану фінансового забезпечення територіальних громад в Україні та Первозванівської сільської територіальної громади Кропивницького району Кіровоградської області, зокрема, свідчить про позитивні результати децентралізаційних реформ, у результаті яких громади отримали додаткові фінансові ресурси, чим посилили свою дохідну базу та підвищили рівень самостійності.

В той же час, мають місце невирішені стратегічні і оперативні проблеми, що створюють ризики для успішної подальшої реалізації реформи.

«До основних перешкод для досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку територіальних громад на сучасному етапі віднесено такі: невідповідність сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів сільських територіальних громад цілям підвищення їх фінансової спроможності; відсутність стимулів ефективного використання власного фінансового потенціалу територій; суттєва диференціація територіальних громад за рівнем бюджетної забезпеченості; неефективна структура місцевих бюджетів регіону, а також їх вертикальна та горизонтальна розбалансованість; мізерні обсяги видатків місцевих бюджетів територіальних громад на фінансування розвитку територій» [75].

В нинішніх умовах з метою формування фінансової бази місцевого самоврядування та гарантування якісних суспільних послуг для населення значно зростає роль інституту місцевого оподаткування. Для повоєнної відбудови України актуальною буде модернізація основних фондів, що потребуватиме капітальних вкладень та реалізації великих інфраструктурних проектів, тому варто розвивати механізми місцевих запозичень. Зменшення розриву між делегованими повноваженнями з управління соціальною сферою, зокрема освітою та охороною здоров'я, й обсягами фінансових ресурсів для їх забезпечення вимагає покращення механізму розподілу додаткової дотації. Для удосконалення налагодженої співпраці між державними органами влади та місцевим самоврядуванням необхідно чітко розмежувати їх повноваження на принципах субсидіарності. Для зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, активізації економічної діяльності, відновлення довоєнних темпів розвитку необхідно визначитися з механізмами забезпечення фінансової спроможності.

Задля зміцнення фінансової спроможності територіальних громад необхідно:

- при горизонтальному вирівнюванні враховувати показники бюджету міста Києва. Для цього слід внести відповідні правки до ст. 98, 99 БКУ. Це збільшить базову дотацію для місцевих бюджетів та зменшить реверсну, що в результаті зменшить дефіцитність бюджетів;

- оцінити реальну чисельність населення громад, оскільки цей параметр використовується при обчисленні базової дотації та освітньої субвенції. Це завдання складне, оскільки, по-перше, відсутній реєстр Всеукраїнського перепису населення (останній проводився у 2001 році), по-друге, багато переселенців не поспішають ставати на облік, сподіваючись або на швидке повернення додому, або на міграцію за кордон. Це створює суттєві проблеми для громад через недоотримання фінансових ресурсів для забезпечення делегованих повноважень;

- при горизонтальному вирівнюванні враховувати у формулі розрахунку

не лише ПДФО чи податок на прибуток, але і інші, або й усі, податкові надходження. Це забезпечить дотримання принципу справедливості бюджетної системи та посилить зацікавленість органів місцевого самоврядування у підвищенні прибутковості підприємств на території громади, тому що це вплине на зростання рівня надходжень як до місцевих, так і до державного бюджету;

– зменшити обсяг реверсної дотації з 50% що перевищує індекс податкоспроможності 1,1 до 30%. Це збільшить обсяги коштів, що залишаються у громаді, а отже і зміцнить її фінансову спроможність.

Щоб сформувати привабливий інвестиційний імідж громади та залучити інвесторів необхідно здійснювати такі практичні заходи:

1. Розповсюджувати інформацію про привабливість території для інвесторів (підготовлювати та видавати "візитні картки" громади, її сіл та селищ, рекламні проспекти, білборди).

2. Формувати, забезпечувати відкритий доступ та періодично оновлювати бази даних інвестиційних та інноваційних проектів (ресурси, нерухомість, земельні ділянки, об'єкти незавершеного будівництва, що можуть використовуватись при інвестуванні).

3. Налагоджувати та підтримувати відносини з громадськими організаціями та засобами масової інформації.

4. Розвивати міжрегіональне співробітництво.

5. Налагоджувати зв'язки, встановлювати постійно діюче партнерство, домовлятись про участь громад в ярмарках, виставках, презентаціях.

6. Забезпечувати участь громади в цільових державних регіональних програмах.

7. Інформувати потенційних інвесторів про можливості вкладання коштів у соціально-економічні проекти громади, покращення інфраструктури, розвиток нових виробництв і послуг, створення додаткових робочих місць.

Зрозуміло, що необхідний обсяг інвестицій для реалізовуваних у межах громади проектів, не може завжди акумулюватись лише силами громади чи фінансових інституцій. Тому, виникає потреба у пошуку нових альтернативних

джерел фінансових ресурсів. В цьому аспекті варто звернутись до ринку краудфінансових технологій, особливе місце на якому займають краудфандинг та більш складний за процесом реалізації – краудінвестинг.

Сьогодні спостерігається дефіцит належного кадрового забезпечення місцевих органів влади територіальних громад, що характеризується недостатністю кваліфікації службовців місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій. Щоб підвищити рівень професіоналізму службовців органів місцевого самоврядування необхідно запроваджувати дієві програми підвищення їх кваліфікації, надавати їм необхідну консультативну і методичну допомогу з боку органів виконавчої влади та фінансувати підготовку фахівців у закладах вищої освіти. З цією метою доцільним є створення Центру навчально-інформаційної підтримки службовців територіальних громад, який функціонуватиме на постійній основі та допомагатиме усім територіальним громадам, а не зосереджуватиметься на кількох областях чи обраних територіальних громадах. Його ціллю буде інформаційна допомога територіальним громадам у законодавчій, правовій, економічній, організаційній та управлінській їх діяльності.

Джерелом фінансування розвитку громади можуть бути кошти її мешканців, включаючи доходи заробітчан, отримані за кордоном. Зокрема, необхідно спонукати громадян до усвідомлення витратити свої накопичення не лише на поточні потреби (придбання нерухомості, здійснення ремонтів, благоустрій власних земельних ділянок, навчання дітей тощо), а й вкладати ці ресурси у структурні довгострокові проекти, що справлятимуть мультиплікаційний ефект для всієї громади - створювати підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські обслуговуючі та переробні кооперативи та ін. Для цього важливо в громаді формувати відповідне ринкове, інвестиційне середовище, розбудовувати інфраструктуру тощо, а також змінювати менталітет та світоглядні позиції її мешканців [84].

Необхідним є стимулювання територіальних громад використовувати своє право здійснювати місцеві та зовнішні запозичення, в тому числі отримувати

кредити (позики) від міжнародних фінансових інституцій. Такі ресурси слід інвестувати, щоб розвивати комунальну інфраструктуру, впроваджувати ресурсозберігаючі технології, створювати чи оновлювати стратегічні об'єкти довгострокового користування або об'єкти, які слугують для виконання органами місцевого самоврядування своїх завдань з метою задоволення інтересів мешканців громад.

В нинішніх умовах важливим у фінансуванні інфраструктурних проектів територіальних громад в Україні є використання грантових ресурсів від урядів іноземних держав та міжнародних організацій, які мають безповоротну та безоплатну (гранти, технічна допомога, благодійні внески і пожертви).

Обмеженість власних коштів для фінансування поточних питань розвитку громад можна компенсувати залученням ресурсів різноманітних Програм Європейського Союзу.

Досвід розвинених країн переконує, що для підвищення вмотивованості мешканців громади до участі в управлінні нею та фінансового стимулювання сільських територіальних громад до розвитку держава може застосовувати такі важелі як дотації, пільгове кредитування, інвестування, субсидіювання саме до тих громад, які мають високі результативні показники соціально-економічного розвитку своїх територій.

Основою відродження села та підвищення якості життя вбачається розвиток бізнесу в сільських територіальних громадах. З огляду на це, держава повинна створювати сприятливе підприємницьке середовище та підтримувати мотивацію до здійснення підприємницької діяльності саме в сільській місцевості використовуючи стимулюючі фінансові інструменти (податкові пільги, бюджетні кредити, страхування тощо).

«Зміцнення фінансової спроможності територіальних громад та їх економічний розвиток залежить від ефективності використання активів, якими володіє та розпоряджається громада. Активи територіальної громади включають право комунальної власності на нерухоме і рухоме майно, природні ресурси, землю, підприємницькі структури, доходи місцевих бюджетів тощо. Відтак

розвиток території можливий лише при умові ефективного використання та користування її внутрішнім потенціалом, що передбачає капіталізацію активів та створення доданої вартості. Розвиток підприємницьких структур на території адміністративно-територіальної одиниці дозволяє забезпечити, по-перше, створення робочих місць, по-друге, збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету, а, по-третє, формування соціальної відповідальності бізнесу перед громадою. Відтак саме формування практики соціальної відповідальності бізнесу перед громадою може забезпечити швидкий її розвиток» [80, с. 73].

Запропоновані напрями вдосконалення сприятимуть зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування, нарощенню потенціалу розвитку, вдосконаленню міжбюджетних відносин, а відтак і гарантування якісних публічних послуг.

Отже, щоб забезпечити ефективний розвиток територіальних громад необхідно концентрувати подальші дослідження на питаннях, які були б пов'язані з розширенням фінансової бази органів місцевого самоврядування, формуванням шляхів заохочення підприємницької ініціативи, ефективним використанням місцевих ресурсів, створенням нових робочих місць тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І.В. Теоретичне обґрунтування змісту та форм фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2017. № 1 (59), т. 2. С. 9-18.
2. Богун К.В. Алгоритм створення і реалізації програми маркетингу і брендингу міста. *Економика и управление*. 2013. №2. С. 40-45.
3. Борщ Г.А., Вакуленко В.М., Гринчук Н.М. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ. 2017. 107 с.
4. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. Бюджет Первозванівської сільської територіальної громади. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1151000000/info/indicators?year=2018&month=12>.
6. Возняк Г.В., Жеребило І.В. Формування фінансово спроможних територіальних громад: ризики децентралізації. *Фінанси України*. 2020. № 1. С. 73-82.
7. Возняк Г.В., Коваль В.М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.
8. Возняк Галина, Коваль Василь. Механізми зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах нестабільності: практичні аспекти. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 1, 2023. С 61-69.
9. Возняк Г.В., Патицька Х.О. Фінанси територіальних громад України в умовах поширення пандемії: проблемно орієнтований аналіз з урахуванням поведінкових аспектів». *Економіка України*. 2021. № 6. С. 78–98.
10. Волохова І.С. Вектори зростання надходжень до місцевих бюджетів України. *Науковий вісник УжгНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2019. № 23. С. 39—42.
11. Галько І.М. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення розвитку

територіальних громад в умовах децентралізації. *Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України»*. 2017. № 6 (128). С. 127–131.

12. Гарбар Ж.В., Бондалетова Т.О. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та держава*. № 6. 2021. С. 45-51.

13. Глущенко А.С. Формування самодостатніх фінансово спроможних територіальних громад в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 126—133. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-126-133>.

14. Гургула Т.В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка*. 2017. Вип. 1 (7). С. 132 - 136.

15. Дем'яненко В.Є. Модернізація сільських територіальних громад та фінансового механізму забезпечення їх розвитку. *Вісник Дніпропетровського держ. аграрно-економічного ун-ту*. 2015. № 4. С. 115–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_4_27.

16. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/>

17. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати другої хвилі соціологічного опитування. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <http://www.slgcoe.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Analitychnyi>

18. Добош Н.М., Данилків Х.П., Гориславець П.А. Формування доходів об'єднаних територіальних громад в умовах удосконалення податкового законодавства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 28. № 4. С. 46-51.

19. Дурман М.О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі державного бюджету на 2021 рік). *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Випуск 21. С. 35-39.

20. Європейська хартія місцевого самоврядування. Рада Європи. Відділ видань і документів. № 92-971-0804-8. Страсбург. 1990. Травень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

21. Желюк Т., Жуковська А. Джерела фінансового забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад. *Вісник економіки*. № 3, 2022. С. 183-202.

22. Західна О.Р., Скидан У.І. Фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад: проблеми та перспективні напрямки розвитку. *Regional economics and management*. 2021. № 4 (34). С. 47–51.

23. Звіти про виконання бюджету Первозванівської сільської ТГ за 2020 – 2022 рр.

24. Зінчук Т.О., Патинська-Попета М.М. Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 6-15.

25. Ігнатенко Р.В. Фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад: шлях до збільшення. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. №1-2 (278-279), 2021. С. 37-45.

26. Камінська І.М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». *Луцький національний технічний університет*. Луцьк, 2009. 21 с.

27. Карамушка Л.І. Місцевий бюджет як фінансова основа розвитку територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2014. Вип. 23 (1). С. 206–210. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escv_2014_23\(1\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escv_2014_23(1)_39).

28. Карлін М.І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка*. 2010. Вип. 15. С. 21-31.

29. Коваленко М.А., Швороб Г.М., Мацієвич Т.О. Шляхи поліпшення фінансового забезпечення діяльності територіальних громад. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_23

30. Коваленко М.А., Мацієвич Т.О., Полевик Г.М., Радванська Н.В.

Фінанси регіону: навч. посіб. Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон: Олді-плюс, 2010. 311 с.

31. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. вип. 18.9. С. 223-229.

32. Кондратюк С.Я., Осадчук Н.В. Фінансова спроможність як категорія публічних фінансів: сутність та складові. *Вчені записки Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 10. С.133-138. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5868/1/133%20-%20138.pdf>

33. Конституція України: основний закон №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

34. Косаріна В.П., Тимошенко О.В. Економічна природа та сутність фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування: проблемні питання. *Фінанси України*. 2010. № 5. С. 118-125.

35. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. Київ: Знання, 1999. С. 75.

36. Кравченко С.О., Марковський С.С. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики. *Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 1. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>.

37. Крайник, О.П. Лазорищак, М.М.. Управління фінансовими ресурсами територіальної громади. *Ефективність державного управління*, 2019. №58 с. 197-209.

38. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 2 (43). 2022. URL: <https://fkд.net.ua/index.php/fkd/article/view/3558/3521>.

39. Крушельницька Т. Фінансова самодостатність територіальних громад в умовах децентралізації: аналіз та нові виклики. *Аспекти публічного управління*. 2020. Вип. 8(1). С. 6–17.

40. Куйбіда В.С. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади: навч. посібник. Київ: Рада Європи, 2017. 119 с.
41. Кулай А.В. Децентралізація фінансових ресурсів територіальних громад в умовах проведення бюджетної реформи. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. Економіка*. 2012. Вип. 19. С. 41–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_11.
42. Лисяк Л.В., Грабчук О.М. Зміцнення бюджетного потенціалу місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 294–299.
43. Малиняк Б.С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. №3. С.94-111.
44. Мельник О.І. Перспективні напрями фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2019. Вип. 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/161_pdf
45. Мельник Л.А. Фінансово-економічні аспекти формування спроможних територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 123-128.
46. Місцеві бюджети за підсумками 4-х місяців 2021 року. URL: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/miscevi-byudzhety-za-pidsumkamy-4-h-misyaciv-2021-roku>
47. Місцеві фінанси: підруч. За ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Теннопіль: Економічна думка, 2015. С.155-156.
48. Міщук О.В. Фінансове забезпечення економічного зростання: теоретичний аспект. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. №2. С. 9-12.
49. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. *Офіційна веб-сторінка*. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
50. Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність, становлення і сучасні

українські реалії. *Демократичне врядування: електрон. наук. проф. вид.* 2008. Вип. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008_2/fail/Moroz.pdf.

51. Опарін В.М. Фінанси (заг. теорія): навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 240с.

52. Опубліковано 23 розпорядження про адміністративні центри та території територіальних громад областей. 25.06.2020. *Об'єднання громад. Асоціація міст України*. URL: <https://auc.org.ua/novyna/opublikovano-23-rozporyadzhennya-pro-administrativni-centry-ta-terytoriyi-terytorialnyh>

53. Осадчук С.В. Фінансова та бюджетна самодостатність території. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. С. 326– 334.

54. Остапенко, О.Г., Барановська, Т.М., Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. Серія: Державне управління, удосконалення та розвиток*, 2015. 10. с.1-7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909>.

55. Офіційний сайт Державної Казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua>

56. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>

57. Патинська М.М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95-101.

58. Патицька Х.О. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія. Львів, 2019. 209 с.

59. Петрович А., Ситник Н. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць «Фінанси, митна та податкова справа»*. Львів, 2019. С. 179–183.

60. Пігуль Н.Г., Боярко І.М., Люта О.В. Європейський досвід формування доходів місцевих бюджетів. *Вісник Хмельницького національного університету*.

Сер. Економічні науки. 2012. № 5. Т. 2. С. 138-142.

61. Петрушенко Ю.М., Дудкін О.В. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проектів соціально- економічного розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2014. № 1. С. 172—182.

62. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

63. Подзізей О., Коробчук Т. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство.* 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188>

64. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

65. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 14.05.2020 р. №157-VIII. *Відомості Верховної Ради.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

66. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show /280/97-вр>.

67. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333р. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3332014%D1%80>

68. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо усунення дискримінаційних обмежень у здійсненні місцевих запозичень та наданні місцевих гарантій сільськими і селищними територіальними громадами № 6472 від 28.12.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73521.

69. Романенко О.Р. Фінанси: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 312 с.

70. Руда Н.І. Територіальна громада – суб'єкт конституційно-правових

відносин: теоретичний та історичний аспекти. *Правова держава: щорічник наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ, 2001. Вип. 12. С. 236., с. 203.

71. Сидоренко С.В., Приходько І.П. Актуальні питання фінансування територіальних громад в контексті децентралізації. *Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці*. Дніпро, 2023. С. 54–56.

72. Ситник Н.С., Стасишин А.В., Західна О.Р. та ін. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навч. посіб. Львів, 2019. 536 с.

73. Спасів Н.Я. Фінанси об'єднаних територіальних громад: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 480 с.

74. Стойко О.Я., Шубенко І.А. Оцінка фінансових показників діяльності територіальних громад України. *Проблеми економіки*. № 2 (52), 2022. С. 163-174.

75. Сторонянська І.З., Пелехатий А.О. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи. *Регіональна економіка*. 2014. №3(73). С. 228-238.

76. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Бюджети розвитку місцевих бюджетів: проблеми формування та використання в контексті поглиблення фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 34–47.

77. Сторонянська І.З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2019. 392 с.

78. Стрижак, Є.Ю. Особливості об'єднаної територіальної громади як суб'єкта бюджетних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. 3. с. 144-149. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/25.pdf

79. Сухарська Л.В. Елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади. *Вісник Нац. акад. держ. управління при Президентові України*. 2016. № 1. С. 119–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2016_1_17

80. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації:

наукова доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2017. 120 с. - URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20170701.pdf>.

81. Тітов Д.В., Вдовенко Л.О. Державна фінансова підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених*. 16 листопада 2021 р. Хмельницький: ХНУ. 2021. С. 99-101.

82. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. № 26. С. 24-29.

83. Цивільний кодекс України. URL: http://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja169.htm.

84. Чубарь О.Г., Машіко К.С. Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1 (47). Т.1. С.419-426.

85. Чуприна Л.М., Мороз Е.Г. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад. *Економіка та держава*. № 10. 2020. С. 50-55.

86. Шевчук І.В. Іноземний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його адаптації в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1. Т. 2. С. 333–342.

87. Штурхецький С.В. Комунікативний потенціал в місцевому самоврядуванні України : монографія. Рівне: ТОВ Овід, 2011. 148 с.

88. Щур Р.І. Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні: монографія. Тернопіль: Осавца Ю.В., 2019. 394 с.

89. Щур Р.І., Фінанси територіальних громад: особливості формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 2018. 20 (3), с. 162-165. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/35.pdf.

90. Юрій С.І., Федосов В.М. Фінанси: підручник. К.: Знання, 2008. 611 с.

91. Mikesell, John L. (2012) “International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues”, URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues

92. Pomerleau K., Lundeen A. (2014). International tax competitiveness index. Tax Foundatoin. URL: <https://taxfoundation.org/2014-international-tax-competitiveness-index>